

‘Als door U gezonden’

Een onderzoek naar het gezag van het ambt in een
mondige wereld

Thesis ter afronding van de theologische master Predikantschap (variant Gemeentepredikant) aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Groningen.

Student : **M. Krooneman**
Studentnummer : **1401629**
Datum : **22 juni 2018**
Begeleider : **Prof. dr. W.H.Th. Moehn**
Beoordelaar : **Prof. dr. R.H. Reeling Brouwer**

INHOUD

VOORWOORD.....	5
INLEIDING	6
Probleem	6
Relevantie.....	6
Doelstelling en hoofdvraag	6
Theoretisch kader en methode	7
Opbouw	7
1 AMBTSTHEOLOGIE.....	8
1.1 Geschiedenis van het ambt	8
1.1.1 Het ambt in de Schrift en de kerk van vóór de Reformatie.....	8
1.1.2 Het ambt in de kerk van de Reformatie	8
1.1.3 Hervormde bezinning op het ambt	9
1.2 Het ambt bij A.A. van Ruler	10
1.2.1 De noodzaak van het ambt.....	10
1.2.2 Algemeen en bijzonder ambt	10
1.2.3 Instelling van Christus.....	11
1.2.4 Ambt en predestinatie.....	13
1.3 Tegenstem: H. Berkhof	15
1.4 Conclusies.....	16
2 AMBTELIJK GEZAG	18
2.1 Ambtelijk gezag in de gereformeerde theologie	18
2.2 Ambtelijk gezag bij A.A. van Ruler	18
2.2.1 De noodzakelijkheid van het gezag	18
2.2.2 De inhoud van het gezag	19
2.2.3 De begrensdheid van het gezag	20
2.2.4 De wederkerigheid van het gezag	21
2.3 Tegenstem: H. Berkhof	22
2.4 Conclusies.....	23
3 EEN MONDIGE WERELD	24
3.1 Wat is gezag?.....	24
3.2 Gezag door de tijden heen	25
3.2.1 Geschiedenis.....	25
3.2.2 Actualiteit	27

3.3 Gezag in de kerk	28
3.4 Van Ruler en de mondigheid van de mens.....	29
3.5 Conclusies.....	31
4 ALS DOOR U GEZONDEN?.....	32
4.1 Van Ruler: met twee woorden	32
4.1.1 Incongruentie	32
4.1.2 Congruentie	33
4.1.3 Principe en praktijk.....	33
4.2 Tegenstem: Berkhof	34
4.3 Ambtelijk gezag anno 2018	35
4.3.1 Labiel evenwicht.....	36
4.4 'Als door U gezonden'?.....	37
4.4.1 Geloofwaardig	37
4.4.2 Uitlegbaar	37
4.5 Conclusies.....	38
LITERATUUR.....	40

VOORWOORD

Voor u ligt mijn thesis 'Als door U gezonden. Een onderzoek naar het gezag van het ambt in een mondige wereld'. Deze thesis vormt de afronding van de theologische master Predikantschap (variant Gemeentepredikant) aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Groningen. Ik ben de PThU, evenals de Theologische Universiteit Apeldoorn, waar ik mijn bachelor mocht behalen, dankbaar voor alles wat ik in de achterliggende zes jaren heb mogen leren. Het is een periode geweest waarin het opdoen van theologische kennis gepaard ging met een grote persoonlijke ontwikkeling.

Op deze plaats wil ik mijn begeleider prof. dr. W.H.Th. Moehn danken voor zijn begeleiding. Mede dankzij zijn deskundigheid, kritische blik en bijsturing ligt mijn scriptie in zijn huidige vorm voor u. Daarnaast dank ik ook prof. dr. R.H. Reeling Brouwer, die als tweede beoordelaar wilde optreden en mij van de nodige tips en correcties voorzien, waardoor mijn thesis aan kwaliteit heeft gewonnen. Het schrijven van deze thesis is gepaard gegaan met veel plezier en inzet, in de overtuiging dat het hier om een belangrijk thema gaat voor kerk en theologie vandaag, maar ook voor mijn eigen toekomstige ambtelijke praktijk, onder het voorbehoud van Jakobus. Ik hoop dan ook dat de lezer met even veel plezier deze thesis ter hand zal nemen en er zijn/haar voordeel mee zal doen.

Ten slotte: een opmerking van een hoogleraar tijdens een van de eerste vakken van de bachelor is me altijd bijgebleven. 'Theologie bedrijven is God liefhebben met je verstand', zei hij. Ik hoop dat dit besef mijn theologisch bezig zijn binnen de christelijke gemeente mag (blijven) kenmerken. Het is mijn vaste overtuiging dat men alleen op deze manier, in de nauwe omgang met God, alles wat in de studie ontvangen is vruchtbaar kan maken voor kerk en samenleving. Daarom sluit ik af met God de dank te zeggen voor de kracht, tijd, energie en toewijding die aan mijn studie in het algemeen en aan deze thesis in het bijzonder ten grondslag liggen.

M. Krooneman

't Harde, 22 juni 2018

INLEIDING

Probleem

‘Een onderzoek naar het gezag van het ambt in een mondige wereld’ – dat is de ondertitel van deze thesis. In deze zin komen twee dingen naar voren die in een spanningsvolle verhouding tot elkaar staan. Aan de ene kant is daar het gezag van het ambt, dat wil zeggen de autoriteit die meekomt met het in het ambt staan, het tot het ambt geroepen en in het ambt bevestigd zijn.¹ Dat gezagsaspect van het ambt was in vroeger tijden slechts in beperkte mate problematisch. Ambtsdragers hadden als vanzelfsprekend gezag, en lieten dat gezag waar nodig ook gelden. In het bijzonder gold dit gezag voor de predikant. Voor de andere ambten – ouderling, diaken – gold dit in mindere mate ook.

Het tweede aspect in de ondertitel is de ‘zich mondig noemende wereld’ waarin wij vandaag leven. Dat heeft gevolgen voor het ambtelijke gezag. Gezag wordt geassocieerd met macht en macht op zijn beurt met onderdrukking, machtsmisbruik en een autoritaire houding. Mensen buigen niet langer als vanzelfsprekend voor de wil van kerkelijke gezagsdragers, maar hebben zelf ook een mening en durven die ook te geven. De term *wereld* kan suggereren dat ik onderzoek hoe het ambt uitgeoefend kan worden buiten de grenzen van de kerk in wat we noemen ‘de wereld’. Dat is echter niet het geval. Ik gebruik de woorden ‘een mondige wereld’ om daarmee aan te geven dat de ontwikkelingen in de maatschappij van de laatste decennia ook de kerk niet voorbijgaan. Mensen, zowel niet-gelovigen als gelovigen, zijn mondig geworden.

Relevantie

Bovenstaande maakt de vraag naar ambt en gezag in onze samenleving hoogst relevant. De Protestantse Kerk in Nederland belijdt dat door middel van de ambten de kerk wordt geregeerd. Ook de meeste andere kerken kennen een structuur waarin de ambtsdragers leiding hebben in de christelijke gemeente. Dat stelt ons voor de vraag waaraan de ambtsdrager dit gezag kan ontleen, als hij het niet meer ‘automatisch’ ontvangt op basis van zijn ambt. Vele andere vragen komen hierin mee, die we in het vervolg nog meermaals tegen zullen komen. Deze vragen vormen de aanleiding voor het schrijven van deze thesis. Onze probleemstelling is van groot belang voor eenieder die vandaag in het ambt staat, of in de toekomst in het ambt hoopt te mogen dienen.

Doelstelling en hoofdvraag

Wanneer een predikant in een gemeente bevestigd wordt klinken in veel gemeenten van de Protestantse Kerk de woorden van het klassiek-gereformeerde ‘Formulier voor de bevestiging of verbintenis van de dienaren van het Goddelijke Woord’.² Aan het eind van dit formulier richt de bevestiger zich tot God in het gebed, en vraagt dan: ‘Wil ook aan deze gemeente Uw genade schenken, opdat zij zich zoals het behoort tegenover haar predikant gedragen, hem *als door U gezonden* erkennen, met eerbied de leer en vermaning van Christus aannemen en zich daaraan onderwerpen.’³ In deze woorden ligt de kern van het gezag opgesloten: de gemeente erkent haar predikant als door God gezonden. Dat heeft tot gevolg dat ze met eerbied de leer en vermaning van Christus, die hij brengt, zal aannemen en zich daaraan onderwerpen. Kan men dit gebed vandaag nog bidden bij de bevestiging van een predikant, of is er in onze maatschappij iets veranderd waardoor dit onmogelijk is geworden? Daar hoop ik achter te komen, zodat ik antwoord kan geven op mijn hoofdvraag: *Wat houdt het gezag van het ambt in en langs welke weg kan dit gezag gestalte krijgen in de huidige samenleving waarin gezag problematisch is geworden, zodat de ambtsdrager met de klassiek-gereformeerde formulering kan worden erkend ‘als door U gezonden’?*

¹ Ik gebruik de woorden *gezag* en *autoriteit* als synoniemen, zoals in het Nederlands gebruikelijk is.

² M. Barnard, P.M.J. Hoogstrate, J.H. Uytendogaard, *Liturgische formulieren uit de gereformeerde traditie. Een hertaling*, 43-48.

³ Cursief MK.

Theoretisch kader en methode

De mate waarin er aandacht is voor de vragen van ambt en gezag verschilt sterk per periode. In onze tijd is er hier en daar sporadisch aandacht voor het ambt te bespeuren⁴, maar ontbreekt het aan bezinning op het specifieke punt van het *gezag* van het ambt, terwijl dit – zoals hierboven aangetoond – juist een relevante kwestie is. Misschien is het besef van de veranderde samenleving en de daaruit voortkomende verlegenheid rondom gezag de reden hiervan. In de vorige eeuw is er juist wel veel geschreven over het ambt. Dit hoeft niet te verwonderen omdat er in deze periode veel belangrijke ontwikkelingen plaatsvonden: de hervormde kerkorde van 1951, de openstelling van de ambten voor vrouwen en de oecumenische beweging. In deze periode heeft de hervormde theoloog Arnold Albert van Ruler⁵ een grote bijdrage geleverd aan het denken over het ambt. Graafland stelt dat ‘hij de gereformeerde ambtsleer diep heeft doordacht.’⁶ Daarom heb ik er voor gekozen me te richten op zijn ambtstheologie. Over de ambtstheologie van Van Ruler is al veel meer gepubliceerd; naast de aangehaalde studie van A.N. Hendriks kan men bijvoorbeeld denken aan de studie van Alan J. Janssen, *Kingdom, office, and church: a study of A.A. van Ruler's doctrine of ecclesiastical office*, Grand Rapids: Eerdmans, 2006. In mijn studie is Van Ruler echter geen doel op zich, maar wil ik aan de hand van zijn overwegingen verder komen in de beantwoording van de genoemde hoofdvraag, namelijk de vraag naar ambtelijk gezag *vandaag*.

Als tegenstem voer ik Hendrikus Berkhof op, die in dezelfde tijd als Van Ruler ook met het ambt bezig is geweest. In het bestek van deze studie is het echter niet mogelijk hem uitvoerig te behandelen; het blijft dus bij een tegenstem, vooral om te laten zien op welk gebied zich het denken in deze periode afspeelde. De ambtstheologie van Van Ruler en Berkhof is geen doel op zich, maar dient om de vragen naar gezag in de maatschappij *vandaag* te kunnen beantwoorden. Daarom wil ik ook de houding tegenover gezag in de huidige maatschappij bezien. Ik beperk mij hierbij tot een aantal Nederlandse filosofen, waarvan Jurriën Rood de belangrijkste is. Op deze manier wil ik de relevantie van Van Rulers ambtsleer in kerk en maatschappij *vandaag* ontdekken.

Opbouw

Mijn thesis is als volgt opgebouwd. In **het eerste hoofdstuk** wil ik mij richten op de ambtstheologie in het algemeen. Dit doe ik aan de hand van de deelvraag: wat is de centrale inhoud van het kerkelijke ambt? We zien wat het denken van Van Ruler over het ambt typeerde. In **het tweede hoofdstuk** richt ik mij vervolgens op het specifieke aspect van het *gezag* van het ambt. Wat houdt ambtelijk gezag in en welke legitimatie is er voor ambtelijk gezag? Zowel in hoofdstuk 1 als 2 laat ik de tegenstem van Berkhof klinken. In **het derde hoofdstuk** kijk ik naar de maatschappij van vandaag en haar houding ten opzichte van gezag. Ik zoek een antwoord op de volgende vraag: In welke context zijn ambtsdragers vandaag geroepen hun ambt – en daarmee hun ambtelijk gezag – uit te oefenen, en voor welke uitdagingen zien zij zich geplaatst? Ook Van Ruler gaf zich al rekenschap van de toegenomen mondigheid, maar na zijn overlijden hebben seculariserende, anti-autoritaire en individualiserende tendensen zich alleen maar versterkt. Daarom is het nodig ook hedendaagse stemmen in te brengen. Op basis van het voorgaande beantwoord ik in **het vierde hoofdstuk** de vraag of de zinsnede ‘als door U gezonden’ uit het klassieke bevestigingsformulier, in het licht van al het voorgaande, nog geloofwaardig en uitlegbaar is. In dit laatste hoofdstuk komen de verschillende delen van het onderzoek bij elkaar en kom ik tot een aantal conclusies, zodat ik op basis daarvan een antwoord kan geven op mijn hoofdvraag.

⁴ Vgl. de brieven van toenmalig scriba van de PKN dr. A.J. Plaisier aan ambtsdragers (te lezen op de site van de PKN: <https://www.protestantsekerk.nl/themas/gemeenteopbouw/het-ambt/het-ambt>) en het jaarthema van de Gereformeerde Bond in 2015: ‘Gemeente en ambt’.

⁵ *Kontekstueel – tijdschrift voor gereformeerd belijden* nù, jaargang 26, nummer 2 (november 2011) is geheel gewijd aan het leven en de theologie van A.A. van Ruler.

⁶ Graafland, *Gedachten over het ambt*, 154.

1 AMBTSTHEOLOGIE

Voordat we ons richten op het eigenlijke onderwerp van deze thesis, namelijk het *gezag* van het ambt, is het voor het juiste begrip nodig om eerst stil te staan bij het ambt zelf. In dit eerste hoofdstuk geef ik eerst een kort overzicht van het ambt in de gereformeerde traditie, omdat Van Ruler met zijn ambtsopvatting in deze traditie staat. Pas daarna wenden we ons naar de ambtsopvatting van Van Ruler zelf.

1.1 Geschiedenis van het ambt

1.1.1 Het ambt in de Schrift en de kerk van vóór de Reformatie

In hun in opdracht van de Nederlands Hervormde synode geschreven *Rapport: 'Het kerkelijk ambt'* gaan A.A. van Ruler en T. Dokter⁷ na welke plaats het ambt heeft ingenomen in Bijbel en kerkgeschiedenis. In het Oude Testament was sprake van een veelheid aan 'instrumenten der openbaring': aartsvaders, richters, koningen, wijzen, profeten en priesters. Wat hen allen bezig hield was het bewaren van het volk bij Gods verbond en woorden. Wat betreft het Nieuwe Testament beginnen de auteurs bij *Jezus: profeet, priester, koning, herder*.⁸ Vervolgens komen de discipelen en apostelen aan bod.

Volgens het Nieuwe Testament kunnen alle gemeenteleden hun gaven en talenten inzetten tot opbouw, maar dat maakt hen nog niet tot profeet, priester of wijze in ambtelijke zin. Vooral in de zogenaamde *pastorale brieven* komt de oudste en opziener naar voren. Zij worden gekenmerkt door hun dienst aan een lokale gemeente. Belangrijk voor de verdere doordenking van het ambt is volgens het rapport de manier waarop de zeven diakenen⁹ gekozen werden. De gemeente lette erop dat zij aan de voorwaarden voldeden, namelijk goed bekend staan en vol zijn van Geest en wijsheid. Vervolgens stelde men hen voor aan de apostelen, die een gebed uitspraken en hen de handen oplegden. Daarna schetst het rapport de overgang naar de kerkstructuur zoals die in de kerk van Rome tot stand kwam. Het gesprek met Rome is voor de ambtstheologie van Van Ruler van groot belang geweest. We besteden hier echter niet veel woorden aan deze kwestie, maar richten ons op de visie op het ambt zoals die in de kerk van de Reformatie gevonden werd. Ook de ambtelijke structuur van de kerk ontkwam niet aan een grondige hervorming.

1.1.2 Het ambt in de kerk van de Reformatie

De Gereformeerde Kerk kent een drievoudig ambt: dienaar van het Woord, ouderling en diaken.¹⁰ Calvijn was zich ervan bewust dat de situatie van de kerk van het Nieuwe Testament een bijzondere was. Daarom kiest hij er niet voor om alle daarin voorkomende ambten, zoals die van apostel, profeet en evangelist, in ere te herstellen. Deze ambten waren nodig om de kerk te leiden 'van Mozes tot Christus', maar hebben later hun bestaansrecht verloren.¹¹

⁷ A.A. van Ruler, T. Dokter e.a., *Rapport "Het kerkelijk ambt" van de commissie Van Ruler-Dokter*. In de commissie (in haar uiteindelijke samenstelling) hadden verder plaats: Th.L. Haitjema, G. Huls, F.J. Pop en J. Vink. Dit rapport betrek ik ook in mijn weergave van Van Rulers eigen positie. Hoewel niet alleen zijn naam onder dit rapport staat, meen ik toch dat dit gerechtvaardigd is omdat het rapport sterk door zijn theologie wordt bepaald. We herkennen in het rapport dezelfde noties die in zijn boeken en artikelen naar voren komen.

⁸ Idem, 11.

⁹ Handelingen 6:1-6. De Schrift zelf noemt deze mannen geen diakenen, maar reeds de oude kerk heeft in hen de figuur van diakenen herkend. Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 17.

¹⁰ Onder de herders en leraars, Latijn: *pastores et doctores*, is er de speciale categorie *doctores* die de predikanten opleidt en de hele kerk theologisch leiding geeft. Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 27. Vgl. J. van Genderen, W.H. Velema, *Beknopte gereformeerde dogmatiek*, 668-669.

¹¹ Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 26. Overigens laat Calvijn er ruimte voor dat er in latere tijden waarin de kerk het zwaar heeft onder de macht van de antichrist, God mannen kan roepen tot een buitengewoon en incidenteel ambt. In onze tijd van ontkerkelijking zou men zich m.i. de vraag kunnen stellen naar herinvoering van het evangelistenambt.

Vanouds kent de protestantse traditie een hoge opvatting van het ambt. De klassiek-reformatorische ambtsvisie bevindt zich tussen de hoogkerkelijke ambtsopvatting van de Rooms-Katholieke Kerk, waar de priester tegenover de gemeente wordt geplaatst, enerzijds, en de laagkerkelijke ambtsopvatting van verschillende (evangelische) vrije groepen, waar het ambt een functionele taak is, anderzijds.¹² Binnen de gereformeerde wereld is er ondertussen een diversiteit aan visies op het ambt. Wel kenmerken deze visies zich vrijwel altijd door de dubbelheid dat het ambt enerzijds uit de gemeente opkomt, maar anderzijds ook tegenover de gemeente staat als van God gegeven. We zouden kunnen zeggen dat het ambt in deze visie dus zowel een aspect 'van beneden' als 'van boven' heeft.

Deze dubbelheid vindt zijn oorsprong reeds in de Reformatie, in het bijzonder bij Calvijn.¹³ Zijn beschrijving van het ambt kenmerkt zich door een ambivalentie van noodzakelijkheid en relativiteit, en dat is te begrijpen tegen de achtergrond van het dubbele front waartegen hij zich richt. Tegenover de Rooms-Katholieke hoogkerkelijke ambtsopvatting stelt Calvijn nadrukkelijk dat het ambt afhankelijk is van de Heilige Geest. Tegenover de wederdopers, in wier denken het instituut van de kerk en het bijzondere kerkelijke ambt volledig vervluchtigde¹⁴, brengt de reformator echter de noodzakelijkheid van het ambt naar voren: het heeft God behaagd via deze weg de verkondiging van Zijn Woord te laten plaatsvinden.

'Calvijn zegt, dat God alleen de kerk zou moeten regeren door het Woord van Zijn mond. Daar Hij echter niet zichtbaar onder ons woont, zodat wij zouden kunnen horen wat Zijn mond spreekt, gebruikt Hij de dienst (ministerium) van mensen.'¹⁵

Naast de dubbelheid van het noodzakelijke en het relatieve, blijkt uit dit citaat dat er in de ambtstheologie nog een fundamentele dubbelheid is: die van het goddelijke en het menselijke. God doet Zijn werk, spreekt Zijn Woord, bouwt Zijn kerk et cetera door het voluit menselijke heen.

Verder is fundamenteel voor de gereformeerde ambtstheologie dat het ambt een gave van God is, niet om te heersen maar om te dienen.¹⁶ Centraal staat daarom niet het ambt, maar de ambtelijke bediening: een functionele benadering van het ambt. Christus bedient Zich van het ambt in de regering van Zijn kerk: dit is de centrale functie van het ambt. Deze regering vindt plaats in de bediening van het Woord.¹⁷ Het ambt representeert niet de kerk, maar Christus.¹⁸ Het is voor ons belangrijk deze achtergrond helder voor ogen te hebben, om te kunnen bekijken in hoeverre Van Ruler in dit spoor gaat, en waar hij eigen accenten legt.

1.1.3 Hervormde bezinning op het ambt

Halverwege de vorige eeuw is er in de toenmalige Nederlandse Hervormde Kerk een diepgaande bezinning geweest op het ambt. In deze periode werden er belangrijke beslissingen genomen: invoering van de nieuwe kerkorde, openstelling van de ambten voor vrouwen en oecumenische vraagstukken. Er moest diepgaande bezinning op het ambt plaatsvinden. Van Ruler heeft zich hier veel mee bezig gehouden. Hij werd in 1952 voorzitter van een commissie, ingesteld door de raad voor de zaken van kerk en theologie, die deze taak op zich nam.¹⁹ De tegenstellingen in ambtsvisie waren

¹² H. Berkhof, *Christelijk geloof*, 372; Van Genderen & Velema, *Dogmatiek*, 671.

¹³ Ook bij Luther vinden we overigens bovengenoemde dubbelheid in het spreken over het ambt. Van der Borght, 90.

¹⁴ E.A.J.G. van der Borght, *Het ambt her-dacht. De gereformeerde ambtstheologie in het licht van het rapport Baptism, Eucharist and Ministry (Lima, 1982) van de Theologische Commissie Faith and Order van de Wereldraad van kerken*, 118.

¹⁵ Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 4.

¹⁶ Dit contra het volgens de reformatoren heersende ambt in de Rooms-Katholieke Kerk.

¹⁷ Vgl. G. van den Brink, C. van der Kooi, *Christelijke dogmatiek. Een inleiding*, 558.

¹⁸ Van der Borght, *Ambt her-dacht*, 200-205.

¹⁹ A.J. Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk – vanaf 1795*, 309-310, 339-349; Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 1-3; H. Jonker, 'Het ambt in de synode', 130.

echter groot, en het rapport van de commissie Van Ruler-Dokter werd niet goedgekeurd door de hervormde synode:

‘Het rapport-commissie-Van Ruler werd afgewezen, hoe men ook moge denken over de ongelukkige procedure, dat dit rapport wel aan de raad voor de zaken van kerk en theologie werd aangeboden, maar niet aan de synode. Het kon deze eindstreep niet bereiken, omdat het stand hield bij de status quo van de nieuwe kerkorde, niet aansloot bij de voortgaande bezinning, die inmiddels had plaatsgevonden, geen uitzichten en voorstellen bood voor de zo broodnodige vernieuwing, en voor het oecumenische gesprek.’²⁰

Omdat dit eerste rapport strandde, werd prof. dr. H. Berkhof gevraagd een tweede rapport te schrijven. Dit schrijven kon in de synode op meer instemming rekenen dan het eerste rapport, want ‘prof. Berkhof sluit in zijn vlot geschreven rapport duidelijk aan bij de oecumenische situatie en probeert met behulp van de sociologie nieuwe wegen te wijzen om uit de praktische impasse te geraken.’²¹ We kunnen dus concluderen dat het rapport Van Ruler-Dokter door de vele ontwikkelingen bij publicatie al achterhaald was, terwijl het rapport Berkhof dichtbij het toenmalige denken over het ambt stond.

1.2 Het ambt bij A.A. van Ruler

1.2.1 De noodzaak van het ambt

Volgens Van Ruler is het ambt noodzakelijk in de kerk om het heil te bemiddelen.²²

‘Ook daarom ontwricht men het wezen van de kerk totaal, als men aan de ambten niet een mede-constitutieve plaats geeft in het wezen van de kerk. (...) De ambten zijn niet het korset rondom het lichaam. Ze zijn het skelet ervan.’²³

Van Ruler heeft echter nooit een uitgewerkte systematische ambtstheologie geschreven. Daarentegen waarschuwt hij juist voor over-systematisering van de ambtsleer omdat het Nieuwe Testament veelzijdig over deze zaken spreekt. ‘Welke ambten de kerk moet hebben, kan niet met nauwkeurigheid uit het Nieuwe Testament worden afgelezen.’²⁴ Toch valt er uit Van Rulers publicaties over het ambt wel een duidelijke lijn te trekken. Ondanks dat de Schrift geen kloppend systeem biedt zijn er een aantal ‘grondlijnen der kerkinrichting’ af te leiden. Tot die grondlijnen behoort het kerkelijke ambt.²⁵

1.2.2 Algemeen en bijzonder ambt

Allereerst moet men de vraag stellen waar het kerkelijke ambt vandaan komt. In sommige theologische tradities ziet men het bijzondere ambt opkomen uit het algemene ambt, het ‘ambt aller gelovigen’. Van Ruler denkt hier anders over. Hij erkent dat er in de gemeente sprake is van ‘de spontane uitingen en diensten van hen, aan wie geen bijzondere opdracht gegeven was, en die toch bepaalde gaven van

²⁰ W. Balke, ‘Wat is er aan de hand met de hervormde bezinning op het ambt? Kanttekeningen bij het studierapport over het ambt, aangeboden door de generale synode van de Nederlandse Hervormde Kerk’, 252. Hoewel het rapport niet door de synode werd aangenomen werd het rapport wel ‘vertrouwelijk ter kennisneming toegezonden’ aan de synodeleden. Pas in 1974 werd het rapport gepubliceerd. Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk*, 363.

²¹ Idem, 253.

²² Van den Brink & Van der Kooi, *Dogmatiek*, 560: ‘Het ambt behoort daarom niet enkel tot het welzijn van de kerk, maar wel degelijk tot het wezen van de kerk.’

²³ Van Ruler, ‘Is er een ambt van de gelovigen?’, 142.

²⁴ Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 20. Vgl. Graafland, *Gedachten*, 155.

²⁵ Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 7. Daarbij mag de nieuwtestamentische gemeente nooit vergeten ook de ambtelijke inrichting in het Oude Testament nauwlettend te bezien.

de Geest ontvingen.²⁶ Echter, hij vraagt zich daarbij af of hier het woord *ambt* gebruikt moet worden. Ook benadrukt hij dat het bijzondere, verordende ambt niet uit dit algemene ambt voortkomt:

‘Het bijzondere ambt in de ekklesia veronderstelt derhalve wel, dat men — ambtsdrager zijnde — in haar gemeenschap deelt, dat men als persoon gelovig christen is, dat men ook de anderen als zodanig ten volle erkent, dat men tenslotte ook bereid is, al zijn ambtswerk te doen en het gezag van zijn ambt te laten functioneren²⁷ in de gemeenschap van en tezamen met de gehele gemeente — maar dat betekent dan nog in geen deele, dat het slechts verbijzondering (hetzij krachtens menselijke regeling, hetzij krachtens goddelijke wil) van het ambt der gelovigen is. Het bijzondere ambt „rust” wel in het algemeen priesterschap der gelovigen; het komt er in zekere zin zelfs uit voort, namelijk in zoverre het er door gevoerd wordt; maar het is er niet identiek mee, evenmin als de boom identiek is met de bodem, waarin hij rust en waardoor hij mede-gevoerd wordt; de boom zelf komt voort uit het zaad, dat in de bodem gelegd is. Op grond van al deze overwegingen moet men dan ook (...) voorzichtig zijn met de gedachte (...) dat de bijzondere ambten niets anders zijn dan de belangrijkste diensten, welke in de praktijk te voorschijn komen en vanwege hun belangrijkheid een openlijke erkenning en bevestiging door de gemeente ontvangen of anderszins gewend: dat „in beginsel” (hachelijk woord!) de gehele gemeente is ingedeeld in ambtsgroepen.’²⁸

Als men het bijzondere ambt uit het algemene zou afleiden, zou het kerkelijke ambt ‘slechts een verbijzondering’ zijn van wat de gemeente in haar geheel is. De termen *bijzonder* en *algemeen* zijn volgens Van Ruler dan ook geen juiste weergave van de relatie tussen ambt en gemeente.

Ook de stelling dat de ambten opkomen uit de gemeente als *lichaam van Christus* wijst Van Ruler resoluut af. ‘Het ambt kan per definitie niet uit de gemeente opkomen.’²⁹ Dit zou een ‘uitsluitend organisch-functioneel’ verstaan van het ambt zijn. Echter, er is wel degelijk een directe relatie tussen gemeente en ambt: het heeft immers zijn plaats *in* de gemeente, en bovendien worden de ambten verkozen uit de leden van de gemeente. Tegelijk is daarmee niet gezegd dat de gemeente aan het ambt *voorafgaat*. ‘Het ambt *is* van Christus, maar als zodanig *verkeert* het in de gemeenschap der zijnen.’³⁰ De ambten staan dus geenszins *tegenover* of *boven* de gemeente.³¹ Tegelijk staan de ambten ook niet *onder* de gemeente en moeten zij ook niet *vanuit* de gemeente worden verstaan.³²

1.2.3 Instelling van Christus

Hoe verhouden het bijzondere en algemene ambt zich dan wel tot elkaar? Het zijn ‘twee onderscheiden scheppingen van de Geest’. ‘Het een *is* nu eenmaal niet in de continuïteit van de natuur af te leiden uit het ander. Er ligt een sprong van de Geest tussen.’³³ Kortom: het ambt aller gelovigen en het bijzondere kerkelijke ambt staan wel in relatie tot elkaar, maar het een is niet af te leiden uit het ander. Dit roept ondertussen de vraag op waar het bijzondere ambt dan vandaan komt en zijn

²⁶ Idem, 31.

²⁷ Meer dan eens komt men bij Van Ruler sporen van een oudere spelling van het Nederlands tegen.

²⁸ Van Ruler, *Bijzonder en algemeen ambt*, 44-45.

²⁹ Van Ruler, ‘Het gezag van het ambt’, *Theologisch werk III*, 19.

³⁰ Van Ruler, *Bijzonder*, 50. Cursief van mij, MK.

³¹ Overigens is Van Ruler niet helemaal consistent in het gebruik van deze uitdrukkingen. In Van Ruler, *Bijzonder*, 68 stelt hij: ‘Wij moeten wel — dat is een levensbehoefte in de christelijke religie, die historisch en theonoom bepaald is — spreken van een „tegenover” van ambt en gemeente, van de middelaar en de zijnen, van God en de mens, maar wij moeten dit woord „tegenover” niet vervangen door het woord „boven”.’ Vgl. Graafland, *Gedachten*, 166.

³² Van Ruler, *Bijzonder*, 50,56. Verderop in dit boek (pagina 61) gebruikt Van Ruler ‘driehoeksdenken’ om dit onder woorden te brengen: ‘De lijn: Christus — de gemeente — het ambt (...) is even eenzijdig en verwerpelijk als de lijn: Christus — het ambt (...) — de gemeente. Men zal hier nooit met één lijn uitkomen, maar op de wijze van de driehoek drie rechtstreekse verbindingslijnen moeten trekken: van Christus naar de gemeente; van Christus naar het ambt; en — een heen en weer gaande lijn! — tussen het ambt en de gemeente en de gemeente en het ambt.’

³³ Van Ruler, *Bijzonder*, 47.

grondslag vindt. Een beroep op 'ordelijkheid' binnen de gemeente – waarin het functionele de boventoon voert en het principiële afwezig is – is volgens Van Ruler niet genoeg.³⁴ Het ambt is daarentegen een *instelling van Christus*, en komt voort uit 'Gods openbaring, zoals de Geest deze, via de kerk als instelling, de wereld indraagt, sinds het Pinksterfeest te Jeruzalem tot heden toe.'³⁵ Die instelling is het *institulaire* aspect, volgens Van Ruler een onmisbaar aspect van het ambt in het Nieuwe Testament. Het is immers niemand minder dan God Zelf³⁶ ofwel Christus³⁷ ofwel de Heilige Geest³⁸ Die roept tot het ambt. Deze roeping door God is

'hèt „institulaire” moment bij uitstek in de nieuwtestamentische ambtenleer. Het geeft een objectiviteitsgehalte in alle diensten, welke niet te miskennen is. De openlijke erkenning en bevestiging van sommige diensten door de gemeente — waarin men graag het „institulaire” element van de ambtsgedachte zoekt — is hierbij vergeleken een geheel secundaire aangelegenheid. De diensten of ambten moeten ten diepste verstaan worden vanuit dit permanente optreden van Christus in zijn ekklesia. Daarom zijn zij geen van alle rechtstreeks vanuit de gemeente te verstaan: noch vanuit de enkele gelovigen, noch vanuit de som van alle enkele gelovigen, noch vanuit de gemeente als gemeenschap der gelovigen. Christus treedt in de ambten op in een tegenover met de zijnen!'³⁹

Uit dit citaat blijkt dat Van Ruler nog verder gaat dan te zeggen dat de ambten een instelling van Christus zijn – in de ambten is het Christus Zelf Die tot de gemeente komt en in haar midden werkt. Christus is 'de ambtsdrager bij uitnemendheid'. In Zijn ambtswerk ligt de kern van Zijn persoon en van ons heil. Daarom stelt Van Ruler zelfs prikkelend dat Christus' drievoudig ambt belangrijker is dan Zijn naturen en staten. Hiermee wil hij geenszins ontkennen dat het uiteindelijk om de persoon van Christus gaat, maar legt hij er de nadruk op dat Hij in juist in Zijn *werk* – door de ambten! – op ons toetreedt.⁴⁰ Sterker nog: 'Het is niet slechts zo, dat Christus aan zijn kerk de middelen en de diensten der genade gaf. Het is zo, dat Hij *zichzelf* aan de kerk geeft.'⁴¹

De aanwezigheid van Christus Zelf in het ambt is volgens Van Ruler een vaak over het hoofd gezien, maar fundamenteel punt in de ambtstheologie. Ten diepste is er in heel de kerk slechts één dienst, één ambt: dat van de verhoogde Christus. Hij is het Die de gemeente dient, en dat doet Hij door middel van de ambtsdragers: 'daartoe geroepen en toegeruste mensen'⁴². Vanuit dit ene Christus-ambt kan men een pluriformiteit aan ambten honoreren. In die ambten is het niet zo dat Christus Zijn werk aan de ambtsdragers uitbestedt, maar veeleer dat Hij door de ambten heen werkt. Het eerste doet denken aan de rooms-katholieke leer van de apostolische successie, waar de plaats van Christus op aarde wordt ingenomen door een mens. Daarentegen betekent het tweede geen plaatsvervanging, maar representatie. In het ambt is Christus present – Van Ruler spreekt van de *praesentia realis Christi ipsius*, een mystieke opvatting van het ambt.⁴³

Die representatie van Christus vindt plaats door de verschillende taken die bij het ambt horen: prediking en bediening van de sacramenten, herderlijke zorg, opzicht en dienst der barmhartigheid. Dit is de manier waarop Christus Zelf onder ons verschijnt en bij ons woont, door Zijn Heilige Geest.

³⁴ Vgl. idem, 64.

³⁵ Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 34.

³⁶ 1 Korinthe 12:28.

³⁷ Efeze 4:11.

³⁸ Handelingen 20:28.

³⁹ Van Ruler, *Bijzonder*, 66.

⁴⁰ Idem, 72.

⁴¹ Idem, 75 (cursief MK).

⁴² Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 32. Vgl. J.J. ten Brinke, A. de Muynck, *Verleende volmacht. Nieuwe gehoorzaamheid in gezin, school, kerk en samenleving*, 61.

⁴³ Van Ruler, *Bijzonder*, 76-77; vgl. Graafland, *Gedachten*, 169. Overigens is het niet zo dat Christus *alleen* in de kerkelijke ambten optreedt en op mensen toetreedt. 'Men kan het ervaren, dat men als repraesentant van Christus plotseling Christus zelf tegenóver zich ziet staan.' Dit kan echter nooit een reden zijn om de 'kerkordelijke fixering van de ambten' te zien als niet meer dan een menselijke, uitwendige ordening. Het gaat hier om een 'juridische vormgeving van de mystieke realiteit'. Van Ruler, *Bijzonder*, 92-93.

‘Als wij voor ogen houden, dat de ambten geen menselijke instellingen zijn, maar instrumenten van Christus en de Geest, kunnen wij zeggen, dat de ambten Christus tegenwoordig stellen, representeren.’⁴⁴ Christus wordt zo onder de mensen present gesteld in Zijn koningschap en Zijn hogepriesterschap. Wat het bijzondere van het ambt – boven de andere ‘diensten’ – verder onderstreept is het feit dat het ambt een *gave* aan de gemeente is. Dat leidt Van Ruler af uit teksten waar wordt gezegd dat het ambt is gegeven ‘om de heiligen toe te rusten’⁴⁵ en ‘tot wat nuttig is’ binnen de gemeente⁴⁶. Daarbij is belangrijk te letten op ‘het wilselement, dat in dit geven ligt: het is de Héér (...) of de Geest, die aan deze dit, aan die dat (...) toedeelt, gelijk Hij wil (...).’⁴⁷ De ambten representeren Christus in het midden van de gemeente, opdat het volk van God vervolgens Christus zou gaan representeren in de wereld.⁴⁸

We hebben inmiddels het nodige gezien over de inhoud van het ambt. Nu is het echter ook van belang om te zien *op basis waarvan* binnen de gemeente mensen worden aangewezen die het ambt mogen gaan bekleden. Dit kan volgens Van Ruler nooit zijn op basis van religieuze virtuositeit, waar de vroomheid van de ambtsdrager de grond is van zijn gezag. Hiermee doelt Van Ruler op de visie van F.D.E. Schleiermacher. Ook kan hij niet overweg met het rooms-katholieke antwoord op deze vraag: de wijding, waar de mens als het ware wordt opgeheven tot God (Van Ruler gebruikt het woord *elevatie*) en zo boven de anderen komt te staan. Van Ruler wijst een andere weg. Dat brengt ons bij een voor hem zeer belangrijke notie in de ambtstheologie, die we nog vaker zullen tegenkomen: de predestinatie.⁴⁹

1.2.4 Ambt en predestinatie

Het begrip predestinatie doelt in de gereformeerde theologie op Gods eeuwige besluit van voorbestemming van mensen tot onheil en heil.⁵⁰ De predestinatie komt bij Van Ruler echter meer algemeen ter sprake als de wijze waarop de Geest werkt: een ‘pneumatologische categorie’⁵¹. Uit de predestinatie komen zowel het bijzondere als het algemene ambt – om die termen te gebruiken – op. God brengt door Zijn verkiezend handelen een zekere orde aan in de kerk. In Zijn soevereine macht geeft Hij gemeenteleden bepaalde gaven, terwijl Hij sommigen verkiest om met de hun geschenken gaven een bepaald geïnstitueerd ambt te bekleden. Die verkiezing tot het bijzondere ambt is, zo valt Van Ruler het klassiek-gereformeerde formulier voor de bevestiging van de dienaren van het Woord bij, een ‘bijzondere genade’.⁵² Het is dus duidelijk dat Van Ruler sterk de nadruk legt op het ambt dat aan de gemeente van Godswegen gegeven is. Het zou echter niet correct zijn om dit aspect ‘van boven’ te gebruiken om de relatie tussen gemeente en ambt te onderwaarden. De gemeente heeft een grote rol in het verkiezen tot het ambt. Daarin ziet Van Ruler menselijke en goddelijke verkiezing samenkomen. Het is in het verkiezen door de gemeente dat de goddelijke verkiezing tot het ambt ten uitvoer wordt gebracht.

‘In de electio, vocatio en ordinatio tot het ambt, welke van Godswegen en bepaaldelijk door God zelf geschieden, is de gemeente op een wezenlijke wijze betrokken. Zij ziet God zelf aan de gang. Zij merkt de gaven op. Zij kiest en roept. Zij oordeelt mee met God. Zij doet ook mee met God: zij bevestigt door openlijke erkenning en gebed, dat is door handoplegging.’⁵³

⁴⁴ Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 33. Vgl. A. van de Beek, *Lichaam en Geest van Christus. De theologie van de kerk en de Heilige Geest*, 207.

⁴⁵ Efeze 4:12.

⁴⁶ 1 Korinthe 12:7.

⁴⁷ Van Ruler, *Bijzonder*, 64.

⁴⁸ Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 33.

⁴⁹ Volgens Graafland, *Gedachten*, 157 gaat het hier om een ‘lievelingswoord’ in Van Rulers theologie.

⁵⁰ Vgl. A.N. Hendriks, *Kerk en ambt in de theologie van A.A. van Ruler*, 287.

⁵¹ Van Ruler, *Bijzonder*, 46.

⁵² Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 36.

⁵³ Van Ruler, *Bijzonder*, 53. Vgl. Hendriks, *Kerk en ambt*, 166.

Goddelijke en menselijke verkiezing kunnen niet zonder elkaar. Het is God die mensen kiest en roept tot het ambt, maar evenzeer *de gemeente* die juist *déze* dominee, *déze* ouderling, *déze* diaken kiest. Dit is in de gereformeerde theologie niet nieuw; men denke aan de formulieren voor de bevestiging in het ambt (zowel van predikant als van ouderling en diaken), waarin aan de te bevestigen ambtsdrager de vraag wordt gesteld of hij gelooft ‘wettig door Gods gemeente en daarom door God Zelf’ geroepen te zijn. Toch komt deze verbinding tussen goddelijke en menselijke verkiezing bij Van Ruler wel op een opvallend nadrukkelijke en uitgewerkte wijze aan de orde. De mens wordt door God niet uitgeschakeld, maar juist ingeschakeld. Van Ruler spreekt daarom van een ‘mee willen met God’, dat fundamenteel is voor de beroeping en benoeming van ambtsdragers. Dat recht ligt principieel bij de gemeente.⁵⁴ Dit motief van het mee-willen of mee-oordelen⁵⁵ met God is een steeds terugkerend motief in de ambtstheologie van Van Ruler. Overigens is het wel fundamenteel daarbij te zien dat de gemeente dit alleen kan ‘door de Geest, die in haar woont en die haar ‘mondig’ maakt.’ Daarom kan men van een *pneumatologische mondigheid* spreken.⁵⁶

Van Ruler sluit, bij zijn nadruk op de goddelijke predestinatie, zijn ogen dus niet voor de menselijke kant van de zaak: de beroeping en benoeming door de gemeente.⁵⁷ Maar het moet volgens de hervormde theoloog wel duidelijk zijn dat die menselijkheid nooit kan liggen in *de oorsprong of het wezen* van het ambt en het ambtelijk gezag – die liggen alleen in God. De manier echter waarop het gezag *gestalte krijgt* en *uitgeoefend wordt* is voluit menselijk. Het ambt heeft deze fundamentele dubbelheid altijd in zich. Het goddelijke en menselijke aspect van het ambt zijn volgens Van Ruler met elkaar verweven als de twee naturen van Christus. De mens wordt door God niet uitgeschakeld maar volop ingeschakeld. Van Ruler kan daarom spreken van respectievelijk ‘de goddelijkheid – in oorsprong en wezen’ en ‘de menselijkheid – in manier’ van het gezag’.⁵⁸ Hierop kom ik bij de behandeling van het ambtelijk gezag nog uitgebreid terug, waarbij kenmerkende uitdrukkingen als mee-willen en mee-oordelen met God opnieuw voorbij zullen komen.

Het gaat Van Ruler om de juiste balans tussen deze twee aspecten van het ambt: dat zij gegeven is door God, maar tegelijk haar plaats vindt in de gemeente van Christus. Daarom pleit Van Ruler voor wat hij noemt

‘het labiele evenwicht van het presbyteriale. Daarin zijn de beide gedachten: dat het bijzondere ambt gave van God en orgaan van Christus is en dat dit bijzondere in de gemeente gegeven is en functioneert op een ongeëvenaard schone wijze verbonden.’⁵⁹

Dit wankel evenwicht vinden we alleen als we ‘het staalharde dogma van de praedestinatie’ zien als de grondslag voor de verkiezing van zowel de ambtsdragers als de gemeente. Als de ambtsdrager alleen ambtsdrager is door het soevereine en vrijmachtige willen van God, dan is er in de persoon van de ambtsdrager niets nodig om hem ‘geschikt’ te maken. Het gaat immers om het *ambt*, niet om de *ambtsdrager*. ‘De mensen zijn slechts dragers van het ambt, maar Christus bedient in de ambten der ekklesia zelf zijn eigen drievoudige ambt.’⁶⁰ Op de wijze van de predestinatie wordt de ambtsdrager ‘in zuivere menselijkheid en natuurlijkheid’ door God *geroepen* en *gebruikt* – zodat het niet om de

⁵⁴ Calvijn wijst erop dat zelfs Paulus zijn roeping tot apostel liet bevestigen door een kerkelijke verkiezing. E.A.J.G. van der Borgh, *Ambt her-dacht*, 149. Overigens is er volgens hem wel een verschil tussen de bijzondere roeping van de apostelen en de ‘gewone’ roeping tot het ambt (van predikant).

⁵⁵ Vgl. Van Ruler, *Bijzonder*, 39.

⁵⁶ Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 33. Hendriks, *Kerk en ambt*, 166-167.

⁵⁷ De reformator Zwingli benadrukte dit aspect van benoeming door de gemeente al sterk tegenover de verkiezing tot het ambt in de rooms-katholieke traditie, namelijk van bovenaf: door de hogere functionarissen van de kerk. Van der Borgh, *Ambt her-dacht*, 101.

⁵⁸ Van Ruler, ‘Het gezag van het ambt’, 9-29.

⁵⁹ Van Ruler, *Bijzonder*, 12.

⁶⁰ Idem, 79.

ambtsdrager gaat, maar alleen om de presentie van God Zelf. 'Zo is werkelijk God zelf werkelijk bij de mensen zelf, in het ambt.'⁶¹

Van Rulers ambtsopvatting wordt gekenmerkt door een sterke nadruk op de ondergeschiktheid van de persoon van de ambtsdrager ten opzichte van het ambt dat hij draagt. Men zou kunnen zeggen dat het ambt de persoon draagt in plaats van de persoon het ambt. Dit hangt samen met de aanwezigheid van Christus in en door het ambt. Daarom stelt hij dat het ten diepste niet de persoon van de ambtsdrager, maar Christus is Die werkt en handelt in het ambt. Ter onderstreping van dit punt wijst Van Ruler op Mozes, Jeremia en Paulus. Mozes kan van zichzelf niet spreken, maar is afhankelijk van God die hem bij zal staan. Jeremia vindt zichzelf te jong, maar hoort dat God hem de woorden in de mond zal leggen. Paulus heeft wel grote woorden over voor zijn roeping en taak, maar spreekt nederig over zijn persoon en kwaliteiten.⁶²

Juist dit geheimenis, dat mensen geroepen worden tot een werk dat zij nooit kunnen, maar toch doen omdat Christus Zelf het dóór hen doet, kenmerkt het ambt. Omdat de ambtsdrager in eigen kracht onmogelijk zijn roeping ten uitvoer kan brengen, is hij afhankelijk van de Geest Die door het ambt heen wil werken:

'De Geest wil aan de dienaren der kerk de gehoorzame dienst aan het apostolisch getuigenis schenken, zodat door hun verkondiging en door hun optreden Israëls God zich openbaart als de waarachtige God en Christus onder de mensen verschijnt als de Heer, de Herder, de Verlosser. Het werk van de Geest, waardoor de dienaren der kerk worden toegerust om Christus uit de Schrift te verkondigen en Hem gestalte te doen krijgen in het leven en werken van de gemeente en de gelovigen, en zij zegenend en helpend kunnen spreken en handelen, is hun in het apostelambt wortelende ambt.'⁶³

1.3 Tegenstem: H. Berkhof

H. Berkhof heeft zich net als Van Ruler diepgaand met het ambt beziggehouden. Hij schreef een kerkelijk rapport over het ambt, waarin hij de volgende definitie geeft:

'Onder 'ambten' verstaan wij die binnen een christelijke kerkgemeenschap algemeen erkende functies die zich van haar andere functies daardoor onderscheiden, dat zij het heil van Christus representeren en vertolken en dus doende de kerk met gezag bij zijn genade en bedoelingen bepalen.'⁶⁴

In het Oude Testament zien we dat God ambtelijk gerepresenteerd wordt; in het Nieuwe Testament worden deze ambtslijnen echter maar zeer gedeeltelijk doorgetrokken. De belangrijkste oorzaak daarvan is dat in Jezus Christus de ware ambtelijke bemiddeling tussen God en mensen aan het licht is gekomen. Meer dan Van Ruler ziet Berkhof hierin een relativering van de noodzakelijkheid van het ambt. Op grond van Christus' werk zijn nu alle gelovigen priesters.

Berkhof stelt dat het Nieuwe Testament een gevarieerd beeld laat zien als het gaat om het ambt.⁶⁵ In de Pastorale brieven komen is sprake van 'een duidelijke ambtsstructuur', terwijl het in andere brieven veel minder nadrukkelijk aanwezig is. Volgens Berkhof kan men op basis van de nieuwtestamentische gegevens geen ambtsleer ontwikkelen.⁶⁶ Berkhof bestrijdt de gedachte dat –

⁶¹ Van Ruler, 'Het gezag van het ambt', 20.

⁶² Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 37-38.

⁶³ Idem, 32.

⁶⁴ H. Berkhof, *Wat is er aan de hand met het ambt?*, 18.

⁶⁵ Berkhof, *Ambt*, 20-22; vgl. H. Berkhof, *Christelijk geloof*, 374. J. van Genderen, W.H. Velema, *Dogmatiek*, 662 bestrijden deze opvatting en stellen dat het nieuwtestamentische spreken over het ambt veel eenduidiger is dan Berkhof aangeeft. Mijs inziens geven beide lijnen een belangrijk aspect weer. Berkhof wijst terecht op de veelheid en diversiteit rondom ambt en dienst in het Nieuwe Testament, die niet een-op-een door te trekken is naar de kerk van vandaag. Van Genderen en Velema geven daarentegen aan dat er wel degelijk grondlijnen te trekken zijn, meer dan Berkhof wil toegeven.

⁶⁶ A.J. Bronkhorst heeft zich in zijn dissertatie *Schrift en kerkorde. Een bijdrage tot het onderzoek naar de mogelijkheid van een 'schriftuurlijke kerkorde'* uitvoerig beziggehouden met de vraag of men uit de Schrift – en in het bijzonder het Nieuwe Testament – een kerkorde zou kunnen afleiden. Hij concludeert dat men de

zoals Van Ruler stelt – het kerkelijk ambt teruggaat op het apostelambt. Het argument daarvoor is dat het apostelschap is gebonden aan specifieke personen, terwijl het kenmerk van het kerkelijk ambt is dat het de persoon ‘overleeft’ en door een ander wordt overgenomen. Berkhof erkent dat het gezag van de apostelen na hun dood ‘enigermate’ over ging op de andere ambtsdragers, maar hun gezag leeft vooral voort in de apostolische geschriften.⁶⁷ De opkomst van de ambten had volgens Berkhof te maken met de daling van het ‘charismatische niveau’ van de gemeente. Deze ontwikkeling duidt hij niet louter negatief: de ambten zijn als gezagsinstantie nodig geweest om de doorslag te geven in bepaalde kwesties. Wel wordt duidelijk dat hij de ambten op een andere manier in relatie ziet staan tot andere diensten dan Van Ruler. De laatste heeft, zoals we gezien hebben, betoogd dat de ambten ook diensten zijn, maar dan met een officiële erkenning door de gemeente. Berkhof daarentegen ziet de ambten en de *charismata* (grofweg wat Van Ruler *diensten* noemt) meer gescheiden.

Volgens Berkhof voorziet het Nieuwe Testament dus niet in een eenduidige ambtsleer. De nieuwtestamentische variatie die hij aantreft betekent daarentegen

‘dat wij uitgenodigd worden om in onze situaties die weer heel anders zijn dan die van Jeruzalem of Korinte, op onze wijze naam en inhoud te geven aan de ambtelijke Christus-representatie die zich in het Nieuwe Testament bezig is veelvormig te constitueren.’⁶⁸

Het bijzondere ambt komt geenszins in mindering op het algemeen priesterschap van de gelovigen. Zij bevinden zich ook in een ander veld: de ambten zijn binnenkerkelijk, zij zijn er ten dienste van de gemeente. De gemeente is er, gediend en opgebouwd door de ambten, juist voor om *in de wereld* ambtsdrager te zijn. De beweging is dus: ambten – gemeente – wereld. Waar de ambten in de gemeente Christus representeren, daar heeft de gemeente als geheel deze taak in de wereld. Het ambt is dus een schakel ‘in die grote beweging van Christus naar de wereld’.⁶⁹ In de gemeente moet men niet allerlei functies willen ‘verambtelijken’, maar blijft wel het feit dat het opzicht over alles wat in de gemeente geschiedt bij de ambten ligt. De Christus-representatie is het onderscheidende van het ambt, en dat betekent dat niet elke functie een ambtelijk karakter hoeft te hebben, zelfs niet elke leidinggevende functie. Opnieuw wijst Berkhof er wel op dat het belangrijk is dat de ambten de andere functies controleren, al is het met respect voor de andere charismata en deskundigheid.

Samenvattend kunnen we stellen dat er veel overeenkomsten zijn tussen Van Ruler en Berkhof in hun denken over het ambt. Beiden wijzen op het onderscheid tussen ambt en dienst en leggen nadruk op het ambt als Christus-representatie. Verschillen liggen erin dat Berkhof het kerkelijk ambt niet ziet teruggaan op het apostelschap, maar meer secundair als een reactie op het teruglopen van het charismatisch niveau van de gemeente. Vooruitlopend op het volgende hoofdstuk kunnen we stellen dat volgens Berkhof het charismatische gezag in de vroege kerk vooraf ging aan het institutionele, terwijl Van Ruler juist alle nadruk legt op het institutionele karakter van het ambt, waaraan de ambtsdrager zijn gezag ontleent.

1.4 Conclusies

Aan het eind van dit eerste hoofdstuk kunnen we de volgende conclusies trekken ten aanzien van de ambtstheologie van Van Ruler en Berkhof:

1. Het ambt is van het grootste belang voor de kerk. Een kerk zonder ambt is bij Van Ruler een onbestaanbare gedachte (1.2.1).

Schriftgegevens op kerkordelijk gebied niet kunnen leiden tot ‘logisch dwingende conclusies’, maar concludeert niettemin: ‘wanneer afleiden uit de Schrift een geestelijk, dus theologisch, dus Jezus Christus ook in wetenschappelijke vormen belijgend, werk is, dan geeft het Nieuwe Testament ons inderdaad de grondlijnen van een kerkorde.’ Volgens hem wijst de Schrift overwegend in de richting van een presbyteriaal-synodale kerkinrichting. A.J. Bronkhorst, *Schrift en kerkorde*, 276.

⁶⁷ Vgl. Jonker, ‘Het ambt’, 134.

⁶⁸ Berkhof, *Ambt*, 32. Vgl. Berkhof, *Christelijk geloof*, 374.

⁶⁹ Berkhof, *Ambt*, 38.

2. Van Ruler bestrijdt de visie dat het bijzondere ambt uit het algemene ambt van de gelovigen dan wel uit de gemeente als lichaam van Christus opkomt. De ambten hebben echter wel nadrukkelijk hun plaats *in* de gemeente en *ten dienste van* de gemeente (1.2.2).
3. Het ambt is een instelling van Christus. Hij is in de ambten Zélf aanwezig en werkzaam. In de ambten wordt Christus gerepresenteerd; dit is het institutaire aspect van het ambt (1.2.3).
4. De roeping tot het ambt vindt zijn grondslag in Gods predestinatie, niet in persoonlijke kwaliteiten of vroomheid. Daarmee wordt echter de menselijke verkiezing niet uitgeschakeld maar ingeschakeld: de gemeente oordeelt met God mee (1.2.4).
5. Berkhof staat in dezelfde traditie als Van Ruler, maar er zijn ook duidelijke verschillen, die mede voortkomen uit een andere verwerking van de nieuwtestamentische gegevens. Berkhof meent dat het nieuwtestamentische spreken over het ambt dermate gevarieerd is dat er geen bindende ambtsleer uit kan worden gedestilleerd.⁷⁰ Anders dan Van Ruler ziet hij geen directe verbinding tussen apostelen en ambtsdragers (1.3).

⁷⁰ Jonker, 'Het ambt', 133 noemt dit als een van de belangrijkste verschillen tussen Van Ruler en Berkhof.

2 AMBTELIJK GEZAG

Nu we gezien hebben wat het ambt karakteriseert in de gereformeerde theologie en vooral bij Van Ruler, kunnen we ons richten op de specifieke kwestie van het *gezag* van het ambt.

2.1 Ambtelijk gezag in de gereformeerde theologie

In de gereformeerde traditie zijn ambt en gezag onlosmakelijk met elkaar verbonden. A.F.N. Lekkerkerker geeft in zijn belangrijke studie *Oorsprong en functie van het ambt* een definitie van het ambt waarin gezag en volmacht een rol spelen: 'Het ambt is een bijzondere taak in het openbare leven die door een *hoger gezag* aan iemand wordt toevertrouwd en ten gevolge waarvan hij/zij *met volmacht* kan spreken'.⁷¹

We zagen in 1.1.2 dat het reformatorische spreken over het ambt een karakteristieke dubbelheid kent. Deze dubbelheid heeft gevolgen voor het denken over het ambtelijk gezag. Volgens Luther en Calvijn is het ambt een goddelijke instelling.⁷² Toch betekent dat niet dat het ambt *an sich* gezag heeft: zijn gezag ontleent het ambt alleen aan het Woord.⁷³ Kerntaak van de ambtsdrager is immers de verkondiging.⁷⁴ Bij Calvijn is 'niet de juridisch correcte wijding door de juiste persoon (...) bepalend voor de apostolische opvolging, maar het uitoefenen van het apostolische ambt, namelijk de bediening van het Woord'.⁷⁵ We zouden dus kunnen zeggen dat de reformatoren een *functionele* invulling van het ambt hanteren.⁷⁶ Niet de wijding tot het ambt geeft 'automatisch' gezag aan de ambtsdrager, maar hij heeft gezag *in zoverre* hij zijn taak van verkondiging van het Woord op een correcte, bijbelse manier uitvoert. Van der Borgh parafraseert Calvijn als volgt:

'Alle autoriteit en waardigheid die de Geest in de Schrift aan priesters, profeten, apostelen en hun opvolgers toekent, wordt niet gegeven aan deze mensen zelf, maar aan de dienst, waartoe zij gesteld zijn, namelijk de bediening van het Woord, die hun is toevertrouwd.'⁷⁷

Hiermee staan de reformatoren in een oude traditie; ook Augustinus ontleende het gezag van het ambt aan het Woord: 'Die Autorität einzelner konkreter kirchlicher Ämter, etwa die des apostolischen Stuhls, bleibt auf die Autorität der Schrift zurückbezogen (...)'.⁷⁸

Het gezag van het ambt vindt niet alleen zijn oorsprong in het gezag van het Woord; zij wordt er tegelijk door begrensd. Hierin komt de rol van de gemeente naar voren: zij controleert of de ambtsdrager zijn taak – de bediening van het Woord – naar behoren uitvoert. Luther stelt dan ook dat het ambt niet alleen begrensd wordt door het gezag van het Woord, maar ook door de gemeente als *communio sanctorum*.⁷⁹

2.2 Ambtelijk gezag bij A.A. van Ruler

2.2.1 De noodzakelijkheid van het gezag

Men kan volgens Van Ruler niet over het ambt spreken, zonder dat daar als vanzelf ook de vraag naar het ambtelijk gezag in mee komt: 'De vraag naar het gezag, met name ook van het ambt, komt terstond opzetten, zodra men zich realiseert, welk een vreemd verschijnsel het eigenlijk is, in het geestelijke

⁷¹ A.F.N. Lekkerkerker, *Oorsprong en functie van het ambt*, 82. Cursief van mij, MK.

⁷² Van der Borgh, *Ambt her-dacht*, 89, spreekt van een 'orde van Christus'.

⁷³ Horst Beintker, 'Autorität' in: Michael Wolter, Michael Schröter (red.), *Theologische Realenzyklopädie* (band 5), 32-33.

⁷⁴ Men denke hierbij natuurlijk aan de prediking van het Woord in de eredienst, maar kan dit ook breder trekken. Verschillende reformatoren benadrukken dat de ambtelijke verkondiging ook een plaats heeft in het pastoraat.

⁷⁵ Van der Borgh, *Ambt her-dacht*, 172.

⁷⁶ Vgl. Van den Brink & Van der Kooi, *Dogmatiek*, 557.

⁷⁷ Van der Borgh, *Ambt her-dacht*, 162.

⁷⁸ Beintker, 'Autorität', 22.

⁷⁹ Van der Borgh, *Ambt her-dacht*, 87.

ambt te staan.⁸⁰ Gezag is volgens Van Ruler nodig in de kerk, omdat het ervoor zorgt dat de gemeente blijft gaan in het spoor van de Schrift. Als gezag ontbreekt, ontbreekt ook richting, en wordt de gemeente heen en weer geslingerd door allerlei wind van leer.⁸¹ 'Het ontbreken van gezag kan vrijheid schijnen, maar is in werkelijkheid onmondigheid (...). De gemeente is mondig als zij buigt voor het gezag van Christus.'⁸² Daarom heeft Christus aan de gemeente de ambten gegeven, opdat de gemeente geleid wordt naar het Woord van God. Zonder gezag zou men 'eeuwig in de situatie van de discussie kunnen blijven steken, waarin we alles zwevend, onuitgemaakt kunnen laten'.⁸³

2.2.2 De inhoud van het gezag

Gezag is in de kerk dus van groot belang. Dit gezag onderscheidt het ambt van andere diensten in de gemeente. Dit gezag heeft de ambtsdrager niet vanuit zichzelf; het is een *afgeleid* gezag, rustend in een hoger gezag, namelijk het gezag van God.⁸⁴ God is de Enige die een 'echt en vol tegenover' is voor de mens. Het ambt is er 'opdat er in de kerk een gezag van Godswege zou zijn'.⁸⁵ Dit gezag gaat terug op de roeping tot het ambt: 'de nadrukkelijke opdracht, het spreken en handelen in naam van een ander, de bijzondere verantwoordelijkheid'.⁸⁶ Dit ziet men al terug in de kerk van het Nieuwe Testament. Velen zetten daar hun gaven in en vervulden allerlei taken, maar

'aan sommigen werd nadrukkelijk opgedragen een bepaalde gave geregeld ten dienste van de gemeente te stellen. De gemeente moest hen erkennen, niet slechts op grond van de hun geschonken gave of geschiktheid, maar vooral op grond van hun aanwijzing tot deze bepaalde dienst.'⁸⁷

Het onderscheid zit dus in deze 'nadrukkelijke opdracht'. Daar hoort bij dat Christus de volmacht verleent om te spreken en te handelen in Zijn Naam. De ambtelijke volmacht ontvangt de ambtsdrager altijd alleen van Christuswege – en niet van de gemeente.

De gezagsdimensie van het ambt krijgt concreet vorm en inhoud in de *representatie*, een begrip dat we in het vorige hoofdstuk al op het spoor kwamen. Volgens Van Ruler is de representatie de 'magna charta van alle ambtsgezag'. Hij ontleent dit aan het woord van Jezus aan het adres van de uitgezonden zeventig: 'Wie u hoort, hoort Mij'.⁸⁸ Het spreken van deze gezonden is het spreken van Christus Zelf. Op deze manier is God present te midden van Zijn schepping. Overigens geldt dat ook voor alle andere vormen van gezag. Toch betreft dit nog sterker het ambtelijke gezag binnen de christelijke gemeente, omdat het hier specifiek gaat om God die *in Christus* present is. Dit maakt het gezag binnen de kerk volstrekt anders dan elders. 'Het is de historische Christus, die in het heden gerepresenteerd moet worden.'⁸⁹ Teruggrijpend op wat wij ontdekten in het eerste hoofdstuk kunnen we stellen dat het gezag van het ambt is gegeven met het karakter van het ambt, dat is afgeleid van de ambtsdrager bij uitstek: Christus. Hij is ten diepste de Enige die het voor het zeggen heeft; er is in de kerk sprake van een christocratie.⁹⁰ Omdat het ambt niet zijn oorsprong vindt in de gemeente, maar in Christus Zelf, en omdat Hij het is die in en door het ambt werkt, dáárom heeft het ambt gezag. Dat gezag ligt er dus in dat het ambt een instelling van Christus is.

Als Van Ruler spreekt over het gezag van de Schrift, splitst hij haar gezag uit in twee aspecten, die volgens hem aan elk gezag eigen zijn: evidentie en autoriteit. In de eerste plaats betekent gezag

⁸⁰ Van Ruler, 'Het gezag van het ambt', 9.

⁸¹ Vgl. Van de Beek, *Lichaam en Geest*, 222.

⁸² Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 35.

⁸³ Van Ruler, 'Christocratisch ambtsgezag als kerkscheidende factor', 178.

⁸⁴ Ook alle andere vormen van gezag zijn volgens Van Ruler uiteindelijk afgeleid van God als hoogste gezagsinstantie. Vgl. Ten Brinke, De Muyndck, *Volmacht*, 20.

⁸⁵ Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 34.

⁸⁶ Idem, 6.

⁸⁷ Idem, 19.

⁸⁸ Lukas 10:16.

⁸⁹ Van Ruler, 'Het gezag van het ambt', 17.

⁹⁰ Van Ruler, 'Christocratisch', 167.

dat men zich realiseert: 'deze instantie heeft me echt iets te zeggen, dat is me intuïtief evident.'⁹¹ Men zou dit het subjectieve aspect kunnen noemen, omdat het afhangt van de erkenning door degene over wie gezag wordt uitgeoefend. Men ziet dat wat hier gezegd wordt waarde heeft, ertoe doet; dat men dit niet naast zich neer kan leggen. In de tweede plaats is er het aspect van de autoriteit. Dan gaat het er niet om dat degene over wie het gezag wordt uitgeoefend zich de evidentie ervan realiseert, maar draait het gezagsaspect om degene die het gezag uitoefent. Het gezag wordt dan niet ontleend aan de inhoudelijke evidentie, maar aan de autoriteit van de gezagsinstantie. Men zou dit het objectieve aspect van het gezag kunnen noemen.⁹² Deze beide aspecten spelen ook een rol in het ambtelijk gezag, omdat dat is afgeleid van het gezag van de Schrift.

2.2.3 De begrensdheid van het gezag

De ambtsdrager ontleent zijn gezag dus alleen aan het Woord.⁹³ Dat kan niet anders, want 'de Schrift is de bron en de norm van alle ambtelijke spreken en handelen in de ekklesia.'⁹⁴ Het Woord is echter niet alleen de *legitimatie*, maar ook de *begrenzing* van het ambtelijk gezag (zie 2.1). Volgens Van Ruler hangt de 'ambtelijkheid' van het ambt af van de schriftuurlijkheid. Dit geldt het duidelijkst voor de prediking van het Woord, maar Van Ruler trekt het ook breder. Want in al het werk en in heel het leven van de kerk van Christus geldt dit Woord als enig uitgangspunt, en dat geldt ook voor het spreken en handelen van de andere ambtsdragers.⁹⁵ Het is volstrekt geen automatisme dat bij het ware ambt ook de ware leer is gewaarborgd, zoals de rooms-katholieke theologie veronderstelde. 'Het is verschrikkelijk, als het één niet meer met het ander correspondeert, als de ware leer niet meer bij het ware ambt is.'⁹⁶

De ambtsdrager moet dus, om zijn gezag te kunnen blijven uitoefenen, trouw blijven aan het apostolisch getuigenis.⁹⁷ Opnieuw zien we dat de ambtelijkheid afhangt van de schriftuurlijkheid. De ambtsdrager kan alleen met gezag spreken als hij spreekt vanuit het Woord. Op deze manier dragen de ambten er aan bij dat de kerk 'Jezus Christus naar de profetisch-apostolische Schrift belijdt.'⁹⁸ In de ambtelijke vergadering is de taak van de ambten om vanuit de Schrift lijnen te trekken naar het concrete gemeentelijke leven. De ambten geven leiding aan de gemeente op basis van het Woord. Zo wordt duidelijk dat het Woord alleen de leiding heeft.

De ambten hebben een groot gezag, namelijk het gezag van het Woord. Van Ruler wijst er echter meteen op dat het Woord niet alleen aan de ambten toebehoort. Het Woord ligt immers ook aan de basis van het algemeen priesterschap van de gelovigen. Het is de taak van de gemeente in haar geheel en elk van haar leden afzonderlijk om de ambtelijke leiding te volgen voor zover die is naar het Woord, maar ook om die te corrigeren, waar van het Woord wordt afgeweken. We zagen in hoofdstuk 1 dat de gemeente een grote rol speelt in de verkiezing tot het ambt. Van Ruler geeft echter aan dat daar de verantwoordelijkheid niet ophoudt. De gemeente oordeelt ook met God mee over de inhoud van de ambtelijke dienst. Dit gebeurt door voorbede en kritiek. Dat is niet alleen noodzakelijk omdat de ambtsdragers feilbare mensen zijn; God wil nadrukkelijk op deze dubbelzijdige manier zijn gemeente leiden.⁹⁹ Het is daarom principieel van belang dat de ambtelijke besluiten besproken worden in de gemeente.

⁹¹ Van Ruler, 'Schriftgezag en kerk', 109.

⁹² Idem, 109.

⁹³ Vgl. Ten Brinke, De Muynck, *Volmacht*, 61.

⁹⁴ Van Ruler, *Bijzonder*, 83.

⁹⁵ Vgl. Van Ruler, *Blij zijn als kinderen. Een boek voor volwassenen*, 188.

⁹⁶ Van Ruler, 'Het gezag van het ambt', 15.

⁹⁷ Ten Brinke, De Muynck, *Volmacht*, 34 stellen hetzelfde m.b.t. de oudtestamentische gezagsdragers: 'De aangestelde leidinggevendenden moeten gehoorzaamd worden, want zij vertegenwoordigen Gods gezag. Daarbij gaat het echter niet om blinde gehoorzaamheid, want ook de gezagsdragers hebben dat gezag niet in zichzelf; hun gezag is direct verbonden met hun eigen gehoorzaamheid aan hun Zender.'

⁹⁸ Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 34. Hier verwoordt Van Ruler een notie die een grote rol speelt in de bredere reformatorische ambtsleer.

⁹⁹ Vgl. Idem, 33-34.

Op basis van de Heilige Schrift kan de gemeente een ambtelijk besluit onder kritiek stellen.¹⁰⁰ De mens kan en mag tegen de ambten in gaan, zelfs tegen *God* in gaan, aldus Van Ruler. De ambtsdragers kunnen zeggen: 'het heeft ons en de Heilige Geest goedgevallen. Of ook: also spreekt de Here. Maar een gemeentelid kan menen, het beter te weten dan Christus, die hier door zijn ambtelijke organen spreekt.'¹⁰¹ Dit kan omdat de ambten hun gezag ontleen aan de Schrift.

'Om het kras te zeggen: in de kritiek van de gemeente op het ambt treedt God (c.q. Christus of de Heilige Geest) permanent tegen zichzelf op en in de voorbede van de gemeente voor het ambt blijkt, dat er voor God permanent gebeden moet worden (...).'¹⁰²

Wat Van Ruler hiermee wil zeggen is dat Gods wil op deze dynamische manier, in de relatie ambt – gemeente, tot uitvoering en uitdrukking wordt gebracht. Van Ruler ziet een voortdurende wisselwerking tussen die beide: de kerkelijke ambten en de charismata van de gelovigen. In beide werkt de Geest.¹⁰³ De gemeente heeft de leiding van het ambt nodig om Gods weg te gaan; maar het ambt heeft dan ook de (tegen)stem van de gemeente nodig, waarin Gods stem kan doorklinken.

2.2.4 De wederkerigheid van het gezag

Naar aanleiding van wat in de vorige paragraaf is gezegd over de relatie ambt – gemeente kunnen we stellen dat gezag volgens Van Ruler nooit 'goedschiks dan wel kwaadschiks' aan de mens wordt opgelegd. Er zit in de uitoefening van gezag principieel iets wederkerigs, want gezag kan alleen gezag *in liefde* zijn: God werkt zó dat wij mensen het volledig met Hem eens worden. Van Ruler waagt dan zelfs de stelling dat

'het gezag van God, dat in het ambt op de mens toetreedt, en daarmee God zelf zich aan het oordeel van de mens onderwerpt (...). Hij wil alleen in volstrekte vrijwilligheid onderwerping aan zijn gezag. De mens mag met God mee inzien, dat het goed is wat Hij zegt en doet. Zo alleen is het gezag een vorm van liefde.'¹⁰⁴

Dit heeft er alles mee te maken dat God niet zomaar gezaghebbend tot een willekeurige wereld komt, maar tot *Zijn* wereld. Dat wil zeggen, een wereld van mensen die zijn aangelegd op deze God en Zijn gezag. 'De waarheid en het heil kunnen in géén vorm uitwendig aan de mens worden opgelegd.' Het unieke van het gezag in de kerk is nu juist dat dit gezag de mens niet *dwingt* tot, maar *inwint* voor het heil.¹⁰⁵

'In het ambt is het gezag, en dan ten volle het gezag van God zelf, die op de mens toetreedt – maar deze God gaat niet vertredend over de mens heen: Hij wil, dat de mens in vrijheid bijvalt wat Hij zelf zegt. Daarom kan in de kerk de liefde nooit van één kant komen, zeg: van de geestelijkheid of van het leerambt. De liefde, dat is: het gezag, moet steeds van weerskanten komen. De christen moet geestelijk instemmen met het ambt, de mens met God. Dan pas is er echt gezag, in een christelijke, theonome, humane zin van het woord.'¹⁰⁶

¹⁰⁰ Idem, 34.

¹⁰¹ Van Ruler, 'Schriftgezag', 117.

¹⁰² Van Ruler, *Bijzonder*, 54.

¹⁰³ Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 34. Daarom wil Van Ruler, hoewel hij spreekt van momenten buiten de ambtelijke eredienst, nadrukkelijk pleiten voor 'de zogenaamde leken-prediking'. Ook gewone leden van de gemeente kunnen dan spreken, niet alleen vanuit het Woord dat God verkondigt, maar ook vanuit het hart dat God kent. Van Ruler, *Bijzonder*, 88.

¹⁰⁴ Van Ruler, 'Het gezag van het ambt', 21.

¹⁰⁵ Van Ruler, 'Het gezag in de kerk', 79-80.

¹⁰⁶ Idem, 81-82.

Het gezag in de kerk beweegt zich dus altijd binnen de beide polen van God en mens. Van Ruler stelt letterlijk: 'Die twee moeten het met elkaar eens worden.'¹⁰⁷ *Consensus* is daarbij het sleutelwoord. De Geest schept de consensus tussen God en mens. Deze wederkerigheid maakt het ambtelijk gezag een niet vanzelfsprekende maar eerder kwetsbare zaak; in het ambt te staan betekent niet het automatisch bij het rechte eind hebben. De ambtsdrager heeft de belofte dat de Heilige Geest hem in alle waarheid zal leiden; dit gaat echter niet mechanisch, maar volop menselijk toe. Om deze reden zal de ambtsdrager als het aan Van Ruler ligt dan ook altijd bereid zijn om nederig te luisteren naar wat de gemeente heeft in te brengen. Het feit dat in de ambten Christus Zelf werkzaam is, doet hieraan niets af. De ambtsdrager die zijn ambt en zijn gezag op de juiste manier voor ogen heeft, zal verlangen naar gemeenteleden als die van Berea, die ten aanzien van de prediking van Paulus een positief-kritische houding aannamen: 'En dezen waren edeler van gezindheid dan die in Thessalonica, want zij ontvingen het Woord met grote bereidwilligheid, en onderzochten dagelijks de Schriften om te zien of die dingen zo waren.'¹⁰⁸ Deze principiële nederigheid en dit openstaan voor correctie kenmerken de ambtsdrager in alle andere vormen van gezagsuitoefening. Een hoogmoedige houding op basis van het ambt werpt Van Ruler verre van zich.

Als concrete uitwerking van deze wederkerigheid van het ambtelijk gezag stelt Van Ruler dat ambtsdragers terughoudendheid moeten betrachten in het regeren van de gemeente. Volgens Van Ruler regelen de meeste zaken in de gemeente zich vanzelf, en moeten de ambten zich daar niet te snel mee bemoeien. 'Gods water over Gods akker laten lopen' is het devies. Er groeit over de meeste zaken vanzelf een *communis opinio* binnen het volk van God. De ambtsdragers gebruiken pas dan hun gezag wanneer het gaat om 'onzekere gevallen, die geen uitstel meer verduren'. In zo'n geval zijn de ambten geroepen om de gemeente te leiden, en mogen zij optreden: 'Als het helemaal niet anders kan, drukken zij de dingen dan eenvoudig door. Daartoe moet men dan ook de moed hebben. In het ambt staande is men ertoe geroepen.'¹⁰⁹ Want als er een verschil van inzicht is en blijft tussen de individuele christen en de ambtelijke vergadering, dan zal de laatste toch altijd de doorslag moeten geven. 'De gestalte, welke het gezag van Christus heeft in de ambten en de ambtelijke vergaderingen, heeft een uiteindelijke (...) prioriteit boven de gestalte, welke het individuele geweten heeft.'¹¹⁰ Dit kan echter alleen een uiterst middel zijn wanneer de gemeente zelf niet tot een eensluidende conclusie kan komen. De ambtsdragers kunnen in zo'n geval het voortouw nemen, maar alleen in het vertrouwen dat ze zelf geleid worden door de Koning van de kerk. Zo is sprake van 'christocratisch ambtsgezag'.

2.3 Tegenstem: H. Berkhof

Opnieuw laat ik de tegenstem van Berkhof horen. In zijn definitie van het ambt (zie 1.3) noemt Berkhof als onderscheidend aspect het ambtelijk gezag. Zoals we zagen geeft hij prioriteit aan de charismata, maar hij erkent dat 'ook (of juist?) een charismatisch geleide gemeente in al haar mondigheid *niet zonder zekere gezagsinstanties* heeft geleefd'.¹¹¹ Dit gezag is geenszins dwang, maar heeft alles te maken met de representatie van Christus. Net als Van Ruler wijst Berkhof erop dat Christus in de ambten Zelf handelt: Hij treedt de gemeente op deze manier tegemoet, maar dan wel 'in Woord en Geest'. Dat betekent voor Berkhof dat de ambtsdrager de taak heeft dit Woord uit te leggen en toe te passen voor de gemeente van nu.

Berkhof stelt de vraag hoe het ambtsgezag zich verhoudt tot de gehele gemeente als draagster van de Geest. Hij wijst er dan op dat in de apostolische brieven veruit het vaakst de gehele gemeente wordt aangesproken op haar verantwoordelijkheid, waarbij de ambtsdragers niet apart worden genoemd. Het is echter de vraag of men hieruit de conclusie zou mogen trekken dat ambten geen grote rol hebben gespeeld. Berkhof ziet een ontwikkeling zich voltrekken, want 'de oudsten in 1

¹⁰⁷ Idem, 82; Van Ruler, *Bijzonder*, 69.

¹⁰⁸ Handelingen 17:11 (cursief van mij, MK).

¹⁰⁹ Van Ruler, 'Christocratisch', 180.

¹¹⁰ Van Ruler, 'Schriftgezag', 117.

¹¹¹ Berkhof, *Ambt*, 24. Cursief origineel.

Clemens en de opziener van Ignatius lijken veel meer in de naam van Christus boven de gemeente te staan dan er deel van uit te maken.¹¹² Deze ontwikkeling is het gevolg van een verminderde mondigheid van de gemeente in haar geheel.¹¹³

De ambtsdrager heeft volgens Berkhof een *geestelijk gezag*. Dit gezag is een charisma dat aan een persoon gegeven is, en dat door de gemeente als zodanig wordt (h)erkend. Op deze manier legt Berkhof het gezag meer bij de persoon van de ambtsdrager, terwijl bij Van Ruler het gezag afhangt van het institutionele aspect van het ambt. In die zin is de ambtsdrager aan de gemeente onderworpen: als hij zijn roeping niet uitvoert, kan de gemeente hem het ambt ook ontnemen.

‘De verhouding tussen ambt en gemeente is dus zeer dialectisch, het ambt is een charismatische gave van de verhoogde Heer aan de gemeente, het komt op uit de gemeente, het staat gezaghebbend tegenover de gemeente en blijft tegelijk onder de pneumatische controle van de gemeente.’¹¹⁴

Hoewel er verschil is in accenten en woordkeuze zien we bij Berkhof een soortgelijke tweezijdigheid in de verhouding ambt – gemeente als bij Van Ruler. Door zijn grotere nadruk op de persoon van de ambtsdrager staat Berkhof wel dichterbij de ‘moderne’ opvattingen over gezag (zie hoofdstuk 3) dan Van Ruler.

2.4 Conclusies

Wat betreft de visie van Van Ruler en Berkhof op het gezag van het ambt kunnen we volgende conclusies trekken:

1. Gezag is een noodzakelijk aspect van het ambt, omdat daardoor de gemeente geleid wordt naar het Woord. De gemeente kan niet zonder gezagsuitoefening (2.2.1).
2. Het gezagsaspect onderscheidt ambt van dienst. Dit gezag is afgeleid van Gods gezag, en komt voort uit de roeping tot het ambt. Het ambtelijk gezag krijgt concreet vorm en inhoud in de representatie van Christus (2.2.2).
3. Het ambt ontleent haar gezag aan het Woord. Dat is de legitimatie, maar tegelijk de begrenzing van het gezag. De gemeente heeft immers óók de beschikking over het Woord, en controleert en (zo nodig) corrigeert de ambten op basis van het Woord. In ambt én gemeente werkt de Geest; in deze wisselwerking maakt God Zijn wil bekend (2.2.3).
4. Omdat God juist zo Zijn wil bekend maakt, heeft gezag altijd iets wederkerigs. Er wordt de mens niets ‘goedschiks dan wel kwaadschiks’ opgelegd; gezag wint de mens juist helemaal in. Alleen wanneer ambt en gemeente verschillen van inzicht en er zich geen oplossing voordoet, kunnen de ambten hun gezag ook gebruiken om ‘door te drukken’ (2.2.4).
5. Berkhof spreekt net als Van Ruler over de representatie van Christus als gezagselement in het ambt. Hij wijst op een ontwikkeling tussen de vroege nieuwtestamentische geschriften en latere geschriften. Volgens hem kwam het gezagselement sterker naar voren naarmate de tijd vorderde. Bij Berkhof is gezag een charisma dat door de gemeente in de ambtsdrager wordt herkend, terwijl bij Van Ruler het gezagsaspect afhangt van het ambt zelf (2.3).

¹¹² Idem, 30.

¹¹³ De gronden voor deze verminderde mondigheid vragen om nadere bestudering van sociologische processen in de vroege kerk.

¹¹⁴ Idem, 40. Vgl. Berkhof, *Christelijk geloof*, 372.

3 EEN MONDIGE WERELD

In de voorgaande hoofdstukken heb ik geprobeerd het denken van Van Ruler over ambt en gezag weer te geven. In ons denken over het ambtelijk gezag moeten we ons ook rekenschap geven van de context waarin dit gezag wordt uitgeoefend. Die context kan van tijd tot tijd en van plaats tot plaats verschillen. In de laatste decennia is deze context sterk veranderd, misschien wel sneller dan ooit tevoren. Vele studies zijn daaraan gewijd.¹¹⁵ Men kan verschillende ontwikkelingen aanwijzen die onze hedendaagse samenleving kenmerken, maar een van de belangrijke daarvan is onze veranderde houding ten opzichte van gezag. Omdat deze ontwikkelingen zich breed in de samenleving voordoen wil ik nadrukkelijk in gesprek gaan met denkers van buiten de kerk. Een van hen is de filosoof Jurriën Rood. Hij heeft diep nagedacht over gezag in onze hedendaagse maatschappij. Zijn overwegingen zijn mede gebaseerd op de praktijkervaringen die hij opdeed in het meelopen met politieagenten op straat.

Rood spreekt van ‘een maatschappelijk probleem dat iedereen aangaat: onze verstoorde verhouding met gezag en gezagsdragers’.¹¹⁶ Dit probleem is het product van ‘de weg die we vijfenveertig jaar geleden zijn ingeslagen, toen het traditionele gezag onthoofd werd in een anti-autoritaire revolutie’.¹¹⁷ In dit hoofdstuk schets ik een beeld van deze context van het ambtelijk gezag. Ook laat ik opnieuw Van Ruler aan het woord, die deze ontwikkelingen in zijn tijd deels ook al heeft gezien. Overigens bespreekt Berkhof – in de door mij bestudeerde literatuur – deze ontwikkelingen minder expliciet, dus ontbreekt in dit hoofdstuk een aparte paragraaf waarin ik zijn visie geef. Wel zal in het volgende hoofdstuk duidelijk worden wat Berkhof, juist in de veranderde context die hieronder wordt beschreven, ons te zeggen heeft.

3.1 Wat is gezag?

Voor we zien welke ontwikkelingen het denken over gezag heeft doorgemaakt, is het goed eerst te bekijken wat gezag daadwerkelijk is. Woordenboek *Van Dale* geeft een drievoudige definitie:

1. Gezag is in een rechtsorde vastgelegde *bevoegdheid* om beslissingen te nemen en die zo nodig door macht te handhaven.
2. Gezag is de *regering*, de overheid, de lichamen of personen die haar vertegenwoordigen.
3. Gezag is de macht op grond van geestelijk *overwicht*.¹¹⁸

In de definitie die Horst Beintker geeft in de *Theologische Realenzyklopädie* komen deels dezelfde elementen terug: ‘eine erworbene oder übertragene Vollmacht, die mit Verantwortung und Stärke über Personen, Sachen und Institutionen wahrzunehmen ist.’¹¹⁹

We kunnen grofweg onderscheiden in drie soorten gezag: relationeel, institutioneel en contractueel gezag. Het gezin is een plaats waar vooral relationeel gezag plaatsvindt, bijvoorbeeld tussen ouders en kinderen. Contractueel gezag duidt erop dat men met elkaar een afspraak is aangegaan waaraan men zich moet houden. Een voorbeeld hiervan is het contract tussen werkgever en werknemer, waaruit een bepaalde gezagsverhouding tussen die beiden voortvloeit. Institutioneel gezag wil zeggen dat het uitgeoefende gezag meekomt met de aard van het instituut dat het uitoefent. Het meest sprekende voorbeeld is de overheid.¹²⁰ Alle drie de soorten van gezag vinden we terug in de christelijke gemeente. Voor de ambten is echter vooral het institutionele aspect van belang.

¹¹⁵ Vgl. de publicaties van godsdienstsocioloog G. Dekker, bijvoorbeeld: *Van het centrum naar de marge. De ontwikkeling van de christelijke godsdienst in Nederland* en *Heeft de kerk zichzelf overleefd? Beschouwingen over de rol van de kerk in de moderne samenleving*.

¹¹⁶ Jurriën Rood, *Wat is er mis met gezag?*, 8.

¹¹⁷ Idem, 8. In het vervolg zal ik in navolging van Rood ook spreken van anti-autoritaire tendensen, de anti-autoritaire beweging etc. Dit drukt geen waardeoordeel uit maar geeft aan waar het in deze ontwikkeling in de kern om ging: de toegenomen kritische houding ten opzichte van (alle vormen van) autoriteit.

¹¹⁸ Aangehaald door Ten Brinke, De Muyck, *Volmacht*, 10. Cursief van mij, MK.

¹¹⁹ Beintker, ‘Autorität’, 40.

¹²⁰ Ten Brinke & De Muyck, *Volmacht*, 80.

‘Het institutionele karakter van de kerk is gegrond in de geloofsovertuiging dat Christus Zijn Kerk vergadert, beschermt en onderhoudt (...) Die *institutionele* gezagsverhouding zien we dan met name terug in het *ambt*, als gave van God aan Zijn gemeente hier op aarde.’¹²¹

Dit doet ons denken aan ‘het institutionele aspect’ van het ambt, zoals Van Ruler daarover spreekt. Hierop komen we terug nadat we hebben gezien hoe de houding ten opzichte van gezag door de tijden heen veranderde.

3.2 Gezag door de tijden heen

3.2.1 Geschiedenis

Zoals we gezien hebben beschouwt Van Ruler ambtelijk gezag als een afgeleide van Gods gezag. Dit was lange tijd de overheersende visie op gezag in het algemeen. Alle vormen van gezag werden gezien als *verleende volmacht*¹²²: God verleent als hoogste gezagsdrager op allerlei manieren gezag aan mensen. Deze mensen bekleedden een gezaghebbende positie in gezin, school, kerk en samenleving: de vader des huizes in het gezin, de hoofdonderwijzer op school, de dominee in de kerk en de agent op straat. Dit denken over gezag was sterk gestempeld door de christelijke traditie:

‘Im Hintergrund aller Autorität, sei es in Haus und Familie, sei es in der Öffentlichkeit, politisch oder wissenschaftlich, sei es in den Kirchen, amtlich oder geistlich, steht nach allgemein christlichem Verständnis durch Schöpfung, Versöhnung, Sinn- und Zielgebund Gottes Wille und Tat.’¹²³

In het christelijke denken komt alle gezag dus van God; we zien er Zijn wil in terug. Tot de Middeleeuwen beschouwde men daarom de uitoefening van gezag, zowel binnen als buiten de kerk, als een goddelijke opdracht. Er bestonden geen vragen bij autoriteit als zodanig.¹²⁴ In de tijd van Renaissance, humanisme en Verlichting zien we hierin verandering komen.¹²⁵ Gezag als goddelijke norm werd niet langer geaccepteerd. Gezag kon voortaan alleen nog een plaats hebben als overeenkomst tussen mensen: we spreken samen af dat we gezag toekennen aan een bepaalde persoon of instantie. Daarmee kwam gezag veel minder vast te liggen: het wordt niet van bovenaf bepaald en opgelegd, maar wordt toegekend op basis van onderlinge afspraken. De 18e-eeuwse filosoof Jean-Jacques Rousseau noemde dit *gezag op basis van wederzijdse toestemming*.

‘Deze traditie [nl. van Jean-Jacques Rousseau, MK] gaat ervan uit dat het niet alleen ondoenlijk is, maar vooral ook niet verkieslijk is de burgers te dwingen om zich te houden aan de wetten. Burgers kunnen in een democratie in vrijheid en gelijkheid kiezen door wie ze geregeerd worden en welke wetten ze willen. Een staat waar de gehoorzaamheid van burgers gestoeld is op angst, repressie en externe prikkels is niet alleen verwerpelijk, want totalitair, maar zal ook niet functioneren. De democratie is gestoeld op het wijze inzicht dat gezocht moet worden naar zo veel mogelijk vrijwillige binding aan de rechtsstaat. De vrije wil om zich te binden aan democratisch genomen besluiten en democratisch tot stand gekomen wetten. Zoals Rousseau in *Het maatschappelijk verdrag* schreef: ‘Aangezien geen enkel mens een natuurlijk gezag heeft over zijn gelijke en aangezien macht geen enkel recht voortbrengt, blijft dus de wederzijdse toestemming over als grondslag van ieder rechtmatig gezag onder de mensen.’¹²⁶

Wanneer we nog eens kijken naar bovenstaande (3.1) driedeling in relationeel, institutioneel en contractueel gezag, moeten we concluderen dat Rousseau alleen de laatste vorm van gezag als

¹²¹ Idem, 128. Cursief origineel.

¹²² Vgl. de titel van het boek van Ten Brinke, De Munck, *Verleende volmacht. Nieuwe gehoorzaamheid in gezin, school, kerk en samenleving*.

¹²³ Beintker, ‘Autorität’, 41.

¹²⁴ Idem, 40.

¹²⁵ Vgl. Wim Dekker, *Verbonden en vervreemd. Over de God van Paulus op de Areopagus*, 168.

¹²⁶ Thijs Jansen, Gabriël van den Brink, René Kneyber (red.), *Gezagsdragers. De publieke zaak op zoek naar haar verdedigers*, 13-14. Het begrip ‘wederzijdse toestemming’ doet nog het meest denken aan contractueel gezag (zie 3.1).

legitiem erkent. Immers, voor zowel relationeel als institutioneel gezag geldt dat dit niet is gebaseerd op wederzijdse toestemming, maar een min of meer 'natuurlijk' karakter heeft: het gezag is gegeven met de aard van de relatie respectievelijk het instituut. Alleen aan het contractueel gezag ligt wederzijdse toestemming ten grondslag; het gaat daar niet om een natuurlijk gezag als gegeven, maar om een afspraak op basis van vrijwilligheid.

Een tweede wending in het denken over gezag is die van institutioneel naar *persoonlijk* gezag. Waar de houding ten opzichte van het gezag van instituten en autoriteiten kritischer is geworden, blijken mensen meer geneigd andere personen gezag toe te kennen. Een kenmerk van dit gezag is dat het sterk afhankelijk is van het gedrag van de gezagsdrager. Zijn gezag kan alleen standhouden wanneer degenen over wie het gezag wordt uitgeoefend het gevoel hebben dat de gezagsdrager zijn gezag op een legitieme en eerlijke wijze uitvoert.¹²⁷ Het gaat om het vertrouwen dat de gezagsdrager ontvangt, niet om blinde gehoorzaamheid van de gezagstoekenner.

'Antiker und christlicher Humanismus und der damit gegebene Individualismus haben die gesellschaftlichen Institutionen immer wieder aufgesprengt und die personale Autorität gestärkt. Bewußt oder unbewußt wurden die Einzelnen im Gegensatz zur Institution zu Trägern von Autorität, einer Macht, die auf Überzeugung zielt und auf gesellschaftlichen Zwang verzichtet. Ihr Korrelat ist Vertrauen, nicht Gehorsam, denn sie lebt von Vertrauen und schafft es zu gleicher Zeit.'¹²⁸

Ondanks deze intellectuele wending bleef de concrete verandering in de maatschappij vooralsnog uit. Klassieke gezagsverhoudingen en structuren hielden nog lang stand. Pas in de jaren zestig van de vorige eeuw kwam hierin verandering door wat men kan noemen een *anti-autoritaire revolutie*.¹²⁹ De jonge generatie stond op tegen de maatschappij zoals die tot dan toe was ingericht – veel te hiërarchisch, vond zij. Het ging hier niet om één vooropgezette veranderingsbeweging met een samenbindend politiek programma, maar om een veelvoud van opstanden die, vanuit grotendeels dezelfde grondovertuiging, een einde wilden maken aan gezag en hiërarchie in de samenleving.¹³⁰ Een belangrijke beweging hierin was *Provo*. De anti-autoritaire beweging vond niet alleen in Nederland, maar in een groot deel van de westerse wereld plaats, de Verenigde Staten voorop.

Het achterliggende idee van deze revolutie noemt Jurriën Rood de strijd 'tégen de heerschappij van de ene mens of klasse over de andere, en vóór autonomie.'¹³¹ Belangrijke vertegenwoordigers van dit denken waren Herbert Marcuse (1898-1979), Erich Fromm (1900-1980) en Theodor Adorno (1903-1969).¹³² Zij inspireerden de jonge generatie van 'anti-autoritair'. Alle gezag werd afgekeurd, voor eventuele positieve kanten van gezag had men geen oog.¹³³ Er kwam een grote verandering op gang, signaleert Rood: door de autoriteiten werd er geen 'nee' meer gezegd; 'dwang' werd vervangen door 'drang', of beter nog door 'faciliteren'.¹³⁴ Rood vat kernachtig samen: 'De mondig geworden burger liet zich geen 'nee' meer zeggen en de overheid keek wel uit om het nog te zeggen.'¹³⁵ De burger komt meer dan ooit op voor zijn rechten, en denkt niet meer aan zijn plichten; het woord *gehoorzaamheid* is besmet geworden. 'Gehoorzaamheid, dwang en gezag zijn de nieuwe taboes geworden – waar vrijheid, rechten en zelfbestemming de nieuwe totems zijn.'¹³⁶ In weerwil van wat Rousseau betoogde werden alle vormen van gezag over één kam geschoren, en in de ban gedaan. Volgens Rood ging de

¹²⁷ Beintker, 'Autorität', 39.

¹²⁸ Idem, 36-37.

¹²⁹ Rood, *Gezag*, 8. Wim Dekker, *Marginaal en missionair. Kleine theologie voor een krimpde kerk*, 53 spreekt van 'de tweede Verlichtingsgolf', toen de inzichten die al eeuwen eerder waren verkregen eindelijk doordrongen tot 'de gewone man'.

¹³⁰ Idem, 82-83.

¹³¹ Idem, 93.

¹³² Idem, 98-108.

¹³³ Idem, 114.

¹³⁴ Idem, 120-121.

¹³⁵ Idem, 121.

¹³⁶ Idem, 122.

focus op het individu ten koste van de gemeenschap en de publieke zaak. Hij wijst er in dit verband op dat de criminaliteitscijfers in de periode van deze ontwikkelingen extreem gestegen zijn.¹³⁷

Echter, al snel bleek dat een samenleving zonder gezag niet kan functioneren. Daarom werd de houding van de Nederlandse burger ten opzichte van gezag steeds meer gekenmerkt door een opvallende paradox: hij is gedurende de laatste decennia van de vorige eeuw duidelijk meer anti-autoritair geworden, maar vraagt tegelijk steeds sterker om een hardere aanpak van criminelen door de politiek: een 'ouderwets autoritaire' aanpak dus.¹³⁸ Her en der gingen mensen weer een pleidooi voeren voor hernieuwd gezag.¹³⁹ Dat werd bijvoorbeeld zichtbaar in het beleid van de politie, die weer ging handhaven. Rood is een van de filosofen die pleit voor een hernieuwd gezag. Hij wil niet terug naar het 'ouderwetse' gezag waar mensen zich onmondig onder hadden te schikken, maar opteert voor een nieuwe vorm van gezag op basis van wederzijdse toestemming; het soort gezag dat al door Rousseau werd voorgestaan.

3.2.2 Actualiteit

Bovenstaande ontwikkelingen hebben grote invloed op de hedendaagse samenleving. Ondanks het door sommigen bepleite hernieuwde gezag kan onze samenleving nog steeds als anti-autoritair worden omschreven. 'Nederland heeft veel moeite met aanvaarden van gezag', kopte *Trouw* een aantal jaren geleden.¹⁴⁰ Volgens Jansen, Van den Brink en Kneyber is dit nog zwak uitgedrukt. Zij stellen: 'Het begrip gezag blijkt haast melaats te zijn.'¹⁴¹ En als godsdienstsocioloog G. Dekker een aantal 'revolutionaire' veranderingen opnoemt, begint hij met die over het gezag: 'Het gezag, zowel in de intermenselijke verhoudingen als in de publieke sfeer, heeft sterk aan betekenis ingeboet'.¹⁴² Dat geldt heel breed in de samenleving; burgemeesters, politieagenten en ambulancemedewerkers kunnen erover meepraten. De problematisering van gezag heeft als direct gevolg dat gezagsdragers op veel minder aanvaarding en respect kunnen rekenen dan voorheen.

Jurriën Rood spreekt zelfs van *Gezag als taboe*.¹⁴³ Het is zo'n besmet begrip geworden dat er niet over gepraat mag worden. Dit taboe speelt opvallend genoeg vooral de gezagsdragers zelf parten: weggezet worden als 'autoritair' is het ultieme schrikbeeld. 'Men probeert (...) de kant van machtsuitoefening en dus van dwang te verontschuldigen, te camoufleren of regelrecht te ontkennen'.¹⁴⁴ Wat Rood signaleert is een omgekeerde autoriteit: de *gezagsdrager* is bang voor de *gezagstoekener*, want de anti-autoritaire burger is zelf autoritair geworden.¹⁴⁵ Angst is echter niet het eigenlijke probleem; het gaat om de *afkeer* van gezag. Dit heeft geleid tot uitwassen: hiërarchische verhoudingen zijn vervangen door gelijkwaardige, vaak ook als het gaat om intrinsiek ongelijkwaardige relaties als die tussen ouder en kind en tussen leerkracht en leerling.

Volgens Rood was de afkeer van gezag oorspronkelijk gericht tegen het institutionele en traditionele gezag, dat met dwang kon worden uitgeoefend. Echter, alle andere vormen van gezag werden in de verdachtmaking meegesleurd, wat ertoe leidde dat elk gezag problematisch is geworden.

¹³⁷ 'In het voorheen zo rustige Amsterdam steeg tussen 1965 en 1990 het aantal aangiften van misdrijven van ruim 20.000 tot 105.000.' Idem, 123.

¹³⁸ Idem, 128. Vgl. Jansen, Van den Brink & Kneyber, *Gezagsdragers*, 16-17: 'Aan de ene kant is het veel moeilijker geworden om gezagvol op te treden, aan de andere kant wordt dit door de samenleving misschien wel meer dan ooit verwacht. De samenleving kan immers maar slecht verdragen dat er dingen mislopen of mensen zich niet aanpassen. En het zijn altijd 'professionals' die daar iets aan moeten doen.'

¹³⁹ 'De behoefte aan gezaghebbende mensen en verhalen heeft niets aan kracht verloren.' Christien Brinkgreve, *Het verlangen naar gezag. Over vrijheid, gelijkheid en verlies van houvast*, 216. Vgl. Ten Brinke, De Muijnck, *Volmacht*, 163-164.

¹⁴⁰ Meindert van der Kaaij, 'Nederland heeft veel moeite met aanvaarden van gezag', *Trouw* 21 juni 2012.

¹⁴¹ Jansen, Van den Brink & Kneyber, *Gezagsdragers*, 11.

¹⁴² Gerard Dekker, 'De veranderende cultuur als uitdaging aan de kerken' in: P.J. Vergunst (red.), *De kerk op adem. Hervormd-gereformeerden in een driestromenland*, 16.

¹⁴³ Zo luidt de titel van hoofdstuk 6 van zijn boek.

¹⁴⁴ Rood, *Gezag*, 142.

¹⁴⁵ Idem, 145-146 illustreert dit met voorbeelden uit het onderwijs.

‘Ik noem het de *kind-met-het-badwater-hypothese*: wat zich richtte tegen streng en onvrij gezag, heeft álle gezag op losse schroeven weten te zetten. Revolutie geslaagd, kind in grote problemen.’¹⁴⁶ Volgens Rood – en andere denkers vallen hem daarin bij – is de anti-autoritaire revolte daarmee haar doel ruimschoots voorbij geschoten. De positieve kant van gezag is onbespreekbaar geworden.

3.3 Gezag in de kerk

We willen nu letten op het specifieke thema van gezag in de kerk. Het zal duidelijk zijn dat deze ‘anti-autoritaire’ ontwikkelingen de christelijke gemeente niet voorbijgaan – de gemeente is immers voluit onderdeel van de samenleving en christenen nemen deel aan het maatschappelijke leven. ‘Gelovigen leven ook in deze samenleving en ondergaan daardoor de invloed van de cultuur waarin zij leven – ook als zij het niet willen of er zich misschien zelfs tegen verzetten.’¹⁴⁷ Ook in de kerk kunnen we daarom spreken van een gezagscrisis. Deze crisis geldt verschillende vormen van gezag: het gezag van de Schrift, het gezag van het ambt en het kerkelijk leergezag.¹⁴⁸ We hebben gezien dat gezag in vroeger tijden werd teruggevoerd op het goddelijke gezag. Dit was vanzelfsprekend in de kerk nog sterker het geval. Echter, ook in de kerk is deze koppeling tussen menselijk en goddelijk gezag onder druk komen te staan. Dit is volgens Ten Brinke en De Muynck dan ook de reden dat de gezagscrisis de christelijke gemeente niet voorbij is gegaan.¹⁴⁹ Goddelijke macht vormt bij uitstek de legitimatie van ambtelijk gezag. Daarom stelt Beintker terecht: ‘Der Trend des prinzipiellen Wandels, in der Autoritätsfrage nicht mehr vor allem von institutioneller Ermächtigung, sondern von persönlichen Werten des Autoritätsträgers auszugehen, hat für die Kirche weitgehende Konsequenzen.’¹⁵⁰

Hierbij komt een tweede moeilijkheid. Naast een gezagscrisis is er ook de crisis van het ambt. Die ambts crisis begon in de jaren zestig van de vorige eeuw, zowel in de Rooms-Katholieke Kerk als de protestantse kerken in ons land. Voor rooms-katholieke priesters gold dat velen ‘het sacrale karakter van hun wijding en het hiërarchische, autoritaire gezag van de kerk niet meer [konden] rijmen met hun eigen, veel pastoraler ambtsopvatting en de verwachtingen van de gelovigen.’¹⁵¹ Ook in protestantse kringen speelde dit gevoel en gingen stemmen op het onderscheid tussen ambt en gemeente op te heffen en meer ruimte te creëren voor de gaven van het gewone gemeentelid. Hierdoor ontstond een *professionalisering* van het ambt: minder nadruk kwam te liggen op het ambtelijke karakter van het predikantschap, en meer op de professionele vaardigheden. G. van Meijeren spreekt van een ‘functioneel denken’ over het ambt.¹⁵²

Naast professionalisering is er ook trend van de *personalisering* van het ambt. ‘Personalisering wil eenvoudig zeggen dat de predikant steeds meer op haar of zijn persoon, als mens en gelovige, wordt aangesproken maar daar tevens op wordt afgerekend.’¹⁵³ Deze ontwikkeling correspondeert met de wending naar het personale gezag. Nu het gezag van de predikant niet meer gegeven is met het ambt an sich, is het zaak dat de predikant dit gezag verdient door te laten zien dat hij met zijn professionele en persoonlijke kwaliteiten in staat is zijn taak naar tevredenheid uit te voeren.¹⁵⁴ ‘Waar de beschermende mantel van het ambt wegvalt moet een predikant zich profileren, hetzij als deskundige hetzij als persoonlijkheid.’¹⁵⁵ De mate waarin gezag aan de predikant wordt toegekend hangt af van wie hij is (persoon) en de manier waarop hij zijn werk doet (professie). Dit roept wel de vraag op in hoeverre mensen vandaag nog uit de voeten kunnen met het ambtelijke aspect van het

¹⁴⁶ Idem, 155.

¹⁴⁷ Dekker, ‘Uitdaging’, 21.

¹⁴⁸ Gerben Heitink, *Biografie van de dominee*, 182.

¹⁴⁹ Ten Brinke, De Muynck, *Volmacht*, 13.

¹⁵⁰ Beintker, ‘Autorität’, 44.

¹⁵¹ H.J. Selderhuis (red.), *Handboek Nederlandse kerkgeschiedenis*, 896.

¹⁵² G. van Meijeren, ‘Functioneel denken’, *Kontekstueel – tijdschrift voor gereformeerd belijden nù*, jaargang 26, nummer 5 (mei 2012), 26-28.

¹⁵³ Heitink, *Biografie*, 205.

¹⁵⁴ Justin Kroesen, Yme Kuiper, Pieter Nanninga (red.), *Religie en cultuur in hedendaags Nederlands*, 102.

¹⁵⁵ Heitink, *Biografie*, 206.

predikantschap. “Ambt’ is voor velen een onduidelijk begrip geworden. Wat is het unieke eraan? Het hele woord raakt in grote delen van de kerk in onbruik.¹⁵⁶ Omdat men niet goed weet wat men met het ambt aan moet, verschuift de aandacht naar de persoon (en de professie) van de ambtsdrager. Een veelgehoorde uitdrukking is dan ook: vroeger droeg het ambt de persoon, vandaag draagt de persoon het ambt.¹⁵⁷ Deze ontwikkeling past in de maatschappelijke trend van het zoeken naar inspirerende persoonlijkheden met veel kwaliteiten.¹⁵⁸ We zouden ook kunnen spreken van een wending naar wat Max Weber heeft aangeduid als *charismatisch* gezag.¹⁵⁹

3.4 Van Ruler en de mondigheid van de mens

Mensen accepteren gezag niet meer zo vanzelfsprekend als voorheen; men laat zich niet meer zeggen. We zouden ook kunnen zeggen: de mens is mondig geworden. Dat Van Ruler zich al geconfronteerd zag met deze ontwikkelingen blijkt uit zijn artikel ‘De kerk in een zich mondig noemende wereld’.¹⁶⁰ Daarin besteedt hij ruime aandacht aan wat volgens hem de oorzaak is van de toegenomen mondigheid van de mens: de moderne wetenschap en de techniek.¹⁶¹ Wij weten steeds meer en kunnen steeds meer, en dát maakt ons mondig. We weten ons steeds minder afhankelijk van een ander – en van de Ander. Toch beoordeelt Van Ruler deze toegenomen mondigheid niet per definitie negatief. In vroeger tijden ontaardde de heerschappij van de kerk en de geestelijkheid over de onmondige mens immers dikwijls in ‘een ondraaglijke tirannie’.¹⁶² Dan was er sprake van misbruik van een macht en gezag.

Van Ruler staat dus niet *a priori* negatief ten opzichte van de toegenomen kritische houding tegenover gezag. Een zekere mondigheid is goed.¹⁶³ Echter, wel meent hij dat aan die mondigheid grenzen moeten worden gesteld door middel van normen. Die normen komen met gezag op ons af, wij maken die niet, ze *zijn* er. ‘We moeten ervoor buigen.’¹⁶⁴ Deze normen zijn voor Van Ruler allereerst de normen van de Schrift. Een mondigheid die zich aan geen enkele norm of grens iets gelegen gaat liggen, is doorgeschoten en wordt door Van Ruler op sarcastische wijze bekritiseerd:

‘We hebben het over de vrije, mondige mens. Hij ontwerpt zichzelf. Hij beschikt althans over zichzelf. Laat me niet lachen! Wie verwekte hem? Wie baarde hem? Hoe was hij eraan toe als baby? Hoe is hij eraan toe als patiënt? Hoe zal hij eraan toe zijn als lijk? Van foetus tot lijk – dat is de dynamiek van het mens zijn. We zijn kinderen van ons voorgeslacht en ouders van ons nageslacht. En dat niet alleen biologisch, maar ook juridisch en sociaal, zedelijk en wetenschappelijk, cultureel en religieus. Wat hebben en zijn we, wat we niet gekregen hebben?’¹⁶⁵

¹⁵⁶ Nynke Dijkstra-Algra, Sake Stoppels, *Back to basics. Zeven cruciale vragen rond missionair kerk-zijn*, 145.

¹⁵⁷ Arjan Plaisier spreekt in zijn brief aan collega-predikanten van ‘de dubbelheid dat het ambt jou draagt en dat omgekeerd jij het ambt draagt. Het ambt draagt jou. Je wordt door een gemeente niet in de eerste plaats als privépersoon gezien maar als dominee. De andere kant is, dat jij het ambt draagt. Mensen verlangen van jou als predikant dat je persoonlijk instaat voor wat je zegt. Dat je wat te zeggen hebt omdat je zelf door het evangelie bent aangesproken. Dat in wat je zegt je hart meesprekt. Dat ze in jouw doen en laten zien dat je dienaar van God bent.’ Arjan Plaisier, ‘Brief over het ambt aan de predikant’, te lezen op de website van de Protestantse Kerk: <https://www.protestantsekerk.nl/themas/gemeenteopbouw/het-ambt/brief-predikant>.

¹⁵⁸ Dijkstra, Stoppels, *Basics*, 146.

¹⁵⁹ Ten Brinke, De Muynck, *Volmacht*, 166.

¹⁶⁰ A.A. van Ruler, *Theologisch werk II*, 101-130. Dit artikel is gepubliceerd in 1969, dus aan het eind van de jaren zestig, waarin de ingrijpendste ontwikkelingen op het gebied van gezag zich voordeden. Het begrip mondigheid komt echter ook al eerder in Van Rulers geschriften voor, vgl. Van Ruler, *Bijzonder*, 43. Met dank aan prof. Reeling Brouwer, die mij hierop attent maakte.

¹⁶¹ Van Ruler, ‘Mondig’, 103.

¹⁶² Idem, 106.

¹⁶³ Gerard Dekker, *Dat Koninkrijk, verwachten we dat nog? Over de ontwikkeling van de samenleving en de houding van het christendom daartegenover*, 123-126 gaat verder als hij in het mondig worden van de mens een aspect van het Koninkrijk van God in vervulling ziet gaan.

¹⁶⁴ Van Ruler, ‘Mondig’, 105.

¹⁶⁵ Idem, 106-107.

Van Ruler ziet dat in zijn tijd het besef van de afhankelijkheid en beperktheid van de mens onder druk komt te staan. De autonome mens denkt zijn leven volkomen in eigen hand te hebben. Dit gaat volgens Van Ruler echter moeilijk samen met de boodschap van het evangelie. Wie leeft van wat hem van Godswege in het evangelie wordt aangezegd, heeft het zelf niet meer voor het zeggen. 'Hij maakt zelf niet meer uit, hoe de dingen zijn. Hij neemt ze eenvoudig – in de gehoorzaamheid, de onderwerping van het geloof – aan, zoals ze gemaakt, gedaan, geschied zijn.'¹⁶⁶ Er zit in de boodschap van het evangelie dus altijd een gezaghebbend element: als God spreekt dan spreekt Hij met gezag, en dan moet de mens zijn mondigheid inleveren en gehoorzamen.

Dit gezagselement van het evangelie komt tot uitdrukking in de ambtelijke bediening van het Woord. Zoals we eerder zagen meent Van Ruler dat dit gezag teruggaat op het gezag van de apostelen. De lijn naar kerkelijk gezag vandaag trekt Van Ruler op twee manieren door: langs de weg van de Schrift en langs de weg van het ambt. De Schrift heeft apostolisch gezag want zij is immers 'de schriftelijke neerslag van het apostolisch kerugma. Door de canon van het Nieuwe Testament oefenen de apostelen nog steeds hun ambtelijke gezag over ons uit.'¹⁶⁷ Ook de moderne mens staat volgens Van Ruler dus onder het gezag van de Schrift. Hoe grote waarde men ook toekent aan de mondigheid, dit Woord spreekt met autoriteit. De Schrift is daarom zelfs 'het einde van alle tegenspraak'.

De Schrift heeft dus gezag over de mondige mens, maar geldt dit ook voor het ambt? Van Ruler, beantwoordt deze vraag positief: ook via het ambt komt het apostolisch gezag tot de mens.¹⁶⁸ De Schrift maakt de ambtsdrager niet overbodig. In elke tijd en op elke plaats is niet alleen nodig dat de Bijbel gelezen wordt, maar ook dat het Woord van God *gesproken* wordt, en dat er namens God *gehandeld* wordt. In dat spreken en handelen zit een gezagselement dat rechtstreeks bij het apostelambt vandaan komt. Van Ruler wijst verschillende verschijningsvormen van dit gezag aan. Allereerst is daar de 'apostolisch-ambtelijke' prediking van het Woord. Daaraan beantwoordt de vermaning in het pastoraat door de ouderling. Daarin zien we opnieuw de apostel terug. Hij 'matigt zich op grond van de barmhartigheden van God het lef aan, zich te bemoeien met de harten en met de levens, met al het innerlijke en al het uiterlijke van de mensen.'¹⁶⁹ Deze bemoeienis is zo vérstrekkend, dat die de mens zelfs van het eeuwige heil af kan snijden, aldus Van Ruler.

Dat Van Ruler de ambtsdrager gezag toekent om zich met anderen te 'bemoeien' is duidelijk. Maar hoe staat dit bemoeien in relatie tot de vrijheid en verantwoordelijkheid van de mondige mens? Zijn mondigheid wordt door dit gezagsvolle optreden *begrensd*. Ook al komt er in de praktijk soms weinig van terecht – 'de ouderling lijkt dikwijls een lachertje te zijn en de censura morum een wassen neus. Zelfs de prediking is vaak alleen maar een stichtelijk of politiek praatje'¹⁷⁰ – naar haar aard is het optreden van het apostolisch gezag altijd een inperking van de mondigheid van de mens. Deze grens is onophefbaar. 'Wie het gezag van het ambt opheft, heft de verworteling van de kerk in het heil als historische realiteit op. Deze verworteling is de eigenlijke begrenzing van alle mondigheid. Zij is actueel present in de ambtelijkheid.'¹⁷¹ Hiermee grijpt Van Ruler terug op wat hij eerder betoogde, namelijk dat de mens de dingen vanuit het evangelie moet nemen zoals ze zijn. Niet de mens bepaalt hoe de dingen zijn, maar God. En Hij gebruikt daarvoor het ambt met het daarbij behorende gezag. Dat gezag is een begrenzing van de mondigheid.

Deze begrenzing betekent echter zeker geen opheffing van de mondigheid. Integendeel: het ambt is juist nodig om de mondigheid van de mens tot volle bloei te laten komen. Van Ruler stelt dat de mens pas *dán* mondig is, wanneer hij tegen de ambten in oppositie kan komen. Dan pas doorleeft hij de volle draagwijdte van zijn mondigheid.¹⁷² Deze mondigheid, die de eigenlijke mondigheid is, is

¹⁶⁶ Idem, 107.

¹⁶⁷ Idem, 120.

¹⁶⁸ Opnieuw leidt Van Ruler de ambtsdrager af uit de apostel, zoals we eerder zagen in de vorige hoofdstukken.

¹⁶⁹ Idem, 121.

¹⁷⁰ Idem, 121-122.

¹⁷¹ Idem, 122.

¹⁷² Idem, 122.

niet gegeven met de menselijke existentie an sich – er is een breuk voor nodig: bekering en wedergeboorte. Hier herkennen we weer de wederkerigheid waarover Van Ruler altijd spreekt in het kader van ambtelijk gezag. Gezag is niet iets dat wordt opgelegd; wel worden de dingen in de kerk na aan het hart gelegd.

In dit artikel komen we op het spoor hoe Van Ruler stond ten opzichte van de ontwikkelingen op het gebied van gezag en mondigheid. Zijn visie op de mondigheid van de mens is dus een tweeledige. Enerzijds pleit hij niet voor een terugkeer naar vroeger tijden, waarin gezag volgens Van Ruler niet zelden tirannieke vormen aannam, ook in de kerk. De reactie hierop, die bestond in het niet langer accepteren van gezag, is echter ook doorgeschoten. De mens, ook de mondige mens, staat onder het gezag van God, en dit gezag oefent Hij uit door de Schrift en door het ambt.

3.5 Conclusies

We hebben in dit hoofdstuk de ontwikkelingen laten zien in de laatste decennia wat betreft de houding ten opzichte van gezag in de samenleving, evenals de visie van Van Ruler op de toegenomen mondigheid van de mens. We kunnen de volgende conclusies trekken:

1. In vroeger tijden werd gezag als afgeleide gezien van Gods gezag, en dat gold – in nog sterkere mate – ook van het ambtelijk gezag. Deze fundering van gezag is in de moderne tijd echter onder druk komen te staan (3.2.1).
2. De houding ten opzichte van gezag is in onze huidige samenleving zelfs zodanig veranderd dat hoegenaamd elke vorm van gezag problematisch is. Gezag is een taboe geworden (3.2.2).
3. Deze ontwikkeling gaat de kerk niet voorbij; ook het ambtelijk gezag is onder druk komen te staan. Daar komt bij dat er naast deze gezagscrisis ook sprake is van een crisis van het ambt. De ambtsdrager heeft niet langer automatisch gezag, maar moet dit verdienen door zijn persoon en professionaliteit (3.3).
4. De houding van Van Ruler ten opzichte van deze ontwikkelingen is tweeledig. Enerzijds erkent hij dat ook in de kerk sprake is geweest van misbruik van gezag. Vanuit die optiek is een wat kritischer en ‘mondiger’ houding gewenst. Anderzijds is de mondigheid van de mens dermate doorgeschoten dat hij zijn beperktheid niet meer kent. Echter, het Woord van God spreekt met gezag, ook tegenover de mondige mens van vandaag (3.4).

4 ALS DOOR U GEZONDEN?

Na de eerste drie hoofdstukken is het tijd om de verschillende aspecten samen te nemen en conclusies te trekken. We hebben niet alleen gezien hoe Van Ruler – en in mindere mate Berkhof – dacht over ambt en gezag, maar ook hoe de klassieke visie op gezag problematisch is geworden in onze tijd. Dit stelt ons voor belangrijke vragen met het oog op de uitoefening van het ambt vandaag. Op die vragen kunnen verschillende antwoorden worden gegeven, waarin persoonlijke voorkeuren meespelen. Daarom draagt dit laatste hoofdstuk een wat persoonlijker karakter en zal mijn eigen mening meer dan in de vorige hoofdstukken meeklinken. De belangrijkste vraag waarop een antwoord moet worden gevonden is de volgende: *is de zinsnede ‘als door U gezonden’ uit het klassieke bevestigingsformulier, in het licht van al het voorgaande, nog geloofwaardig en uitlegbaar?*¹⁷³

4.1 Van Ruler: met twee woorden

Allereerst kijken we terug naar het denken van Van Ruler over het ambtelijk gezag tegen de achtergrond van de in het vorige hoofdstuk geschetste ontwikkelingen. Daarvoor is het nodig nog eens kort te overzien wat Van Ruler in hoofdzaak heeft geschreven over ambt en gezag. We zullen zien dat er in Van Rulers opvattingen zowel elementen van conflict als van overeenstemming zijn ten opzichte van de in hoofdstuk 3 geschetste ontwikkelingen. Van Ruler spreekt met twee woorden ten aanzien van het gezag van het ambt.

4.1.1 Incongruentie

In Van Rulers tijd waren veel opvattingen over ambt en gezag aan verandering onderhevig. Het pleidooi voor een meer laagkerkelijke visie op het ambt werd versterkt, en Van Ruler constateert dat er een toegenomen scepsis is ten opzichte van het gezag:

‘Er zijn tegenwoordig niet weinigen, die van mening zijn, dat ambt en ambtelijkheid, kortom het institutaire, een verhindering zijn voor de doorwerking van het evangelie in de wereld van nu. De moderne mens zou er door worden afgestoten; hij moet Christus leren kennen door het zijn en het eenvoudige getuigenis van de christenen.’¹⁷⁴

Toch houdt Van Ruler vast aan wat hij ziet als de gereformeerde ambtsvisie. Hij wil zich niet laten leiden door de *communis opinio* binnen of buiten de kerk, maar neemt het op voor het ambtelijk gezag. Daarbij baseert hij zich nadrukkelijk op de Schrift en de traditie van de kerk der eeuwen. Gezag is in zijn opinie een onmisbaar element van het ambt. Dit gezag gaat terug op de roeping waarmee de ambtsdrager geroepen is de gemeente te leiden. De ambtsdrager is namelijk niet primair aangesteld door de gemeente, maar geroepen door Christus. Het fundament van het ambt ligt altijd deze roeping van God. Van Ruler gebruikt hier zoals we gezien hebben het woord *predestinatie*. Deze gedachten sluiten mijns inziens aan bij de woorden ‘als door U gezonden’ in het klassieke bevestigingsformulier. Ook daar wordt gesteld dat de gemeente de roeping van de ambtsdrager door God Zelf mag (h)erkennen: de gemeente wordt op die manier niet uitgeschakeld maar juist ten volle ingeschakeld. Door middel van verkiezing en benoeming van ambtsdragers, en door voorbede en kritiek, oordeelt ze mee met God.

Hier gaat het om het institutionele aspect van het ambt. Daarmee bedoelt Van Ruler dat het ambt geen menselijk verzinsel, maar een instelling van Christus is. De ambtsdrager ontleent zijn gezag ten diepste aan het gezag van Christus, die hij door zijn ambt mag representeren. Het is duidelijk dat deze opvattingen conflicteren met de ontwikkeling die we in het derde hoofdstuk hebben geschetst. Juist het institutionele gezag staat onder enorme druk, omdat hier vaak de verbinding werd gelegd tussen het gezag van een bepaalde autoriteit (zoals het ambt) en God als de hoogste gezagsdrager.

¹⁷³ In dit hoofdstuk worden geen nieuwe gezichtspunten voor het voetlicht gebracht, maar wordt het eerder gezegde op elkaar betrokken. Daarom zal ik bij de noties die al eerder aan de orde kwamen meestal niet nogmaals verwijzen naar dezelfde literatuur.

¹⁷⁴ Van Ruler, Dokter, *Rapport*, 2.

Juist deze verbinding is problematisch geworden sinds de tweede helft van de vorige eeuw. Mensen zijn daarnaast veel meer geneigd personen gezag toe te kennen dan instituten. Van Ruler benadrukt echter juist dat het in de verkiezing tot het ambt nooit gaat om de persoon van de ambtsdrager. Hij wordt niet gekozen op basis van zijn persoonlijke kwaliteiten. Het is veeleer zo dat een mens *ondanks* dat hij het ambt in zichzelf nooit dragen kan, toch geroepen wordt op basis van Gods genadige uitverkiezing. Ook hier zien we dat Van Rulers opvattingen conflicteren met het hedendaagse denken over gezag, waar juist het charisma van de gezagsdrager veel belangrijker wordt gevonden. We zouden kunnen stellen dat Van Ruler niet wil meegaan in de professionalisering en personalisering van het ambt. Hij neemt het daarentegen op voor de ambtelijkheid van het ambt. Dat heeft gevolgen voor het ambtelijk gezag. Dat gezag is principieel niet afhankelijk van de persoon van de ambtsdrager.

4.1.2 Congruentie

Er zijn echter ook elementen bij Van Ruler aan te wijzen waarin zijn denken over gezag aansluit bij de veranderde visie op gezag. Het is overigens wel opvallend dat we in zijn geschriften weinig tot geen verwijzingen terugvinden naar concrete gebeurtenissen in zijn tijd. Van Ruler schetst de tijdgeest in zeer algemene bewoordingen. De overeenstemming die we hieronder aanwijzen komt er niet uit voort dat Van Ruler op deze punten bewust wil aansluiten bij de hedendaagse ontwikkelingen. Hij blijft zich baseren op de Schrift, maar komt van daaruit wel tot conclusies die een correctie vormen op het gezag zoals dat in vroeger tijden soms werd uitgeoefend. Dan gaat het deels om dezelfde correcties die ook door de anti-autoritaire beweging zijn gemaakt.

Het verzet tegen gezag in het algemeen, zo hebben we met Jurriën Rood geconstateerd, is een doorgeschooten gevolg van het oorspronkelijke verzet tegen misbruik van macht en gezag zoals dat in het verleden voorkwam. Het gaat dan om een gezag dat niet wordt toegekend maar wordt afgedwongen. Ook Van Ruler is kritisch op deze vormen van gezag. Hij wil niet terug naar de tijd dat kerk en geestelijkheid de 'leek' naar eigen believen konden regeren. Dat kunnen we volgens hem zelfs geen gezag noemen, maar eerder 'geestelijke tirannie'. Gezag heeft juist altijd iets van wederkerigheid in zich: het moet worden erkend. Hieraan ten grondslag ligt de overtuiging dat God niet alleen de ambtsdragers, maar ook de gemeenteleden wil leiden door Zijn Woord en Geest. De ambtsdrager kan zich dus niet hullen in 'onschendbaarheid' omdat alleen hij het Woord van God aan zijn kant zou hebben.¹⁷⁵ Ten diepste is de ambtsdrager zelf ook afhankelijk van het Woord; zodra hij handelt tegen het Woord in, verdwijnt zijn ambtelijk gezag. De gemeente kan dan ook op grond van het Woord de ambten bekritisieren; dit is de principiële wederkerigheid van het ambtelijk gezag. Het ambt is er om de gemeente te leiden, maar de gemeente wordt daarin volop ingeschakeld. Uiteindelijk moeten de ambten en de gemeente het samen eens worden. Sleutelwoord daarbij is voor Van Ruler *consensus*.

4.1.3 Principe en praktijk

We herkennen dus zowel momenten van incongruentie als van congruentie in het denken van Van Ruler ten opzichte van de moderne opvatting van gezag. Goed beschouwd zien we de incongruentie vooral op principieel vlak, terwijl we de congruentie constateren op praktisch gebied. Ik bedoel daarmee het volgende. Op principieel gebied staat Van Ruler ver af van de hedendaagse opvatting van gezag. Die kan, zoals we gezien hebben, als volgt worden samengevat: geen enkel mens heeft een natuurlijk gezag over een ander, de enige legitieme vorm van gezag is die op basis van wederzijdse toestemming. Relationeel en – vooral – institutioneel gezag hebben afgedaan; alleen contractueel gezag is nog acceptabel. Van Ruler gaat hier lijnrecht tegenin met zijn stelling dat het ambtelijk gezag zijn grondslag vindt in het institutionele karakter, namelijk dat het een instelling ('instituut') van Christus is. Als het ambt zich niet kan beroepen op deze 'nadrukkelijke opdracht' heeft ze geen grond om gezag te oefenen.

¹⁷⁵ Erik Willemsen, 'Wij zijn wat zuidelijker...', *Wapenveld. Over geloof en cultuur* 57, nr. 6 (december 2007), 27-31.

Hier ligt dus een fundamenteel verschil. Wie echter ziet hoe Van Ruler de uitoefening van het gezag *in de praktijk* uitwerkt, moet vaststellen dat daarin juist grote overeenkomsten liggen met de kritiek op het gezag die in de afgelopen decennia ontstond. Er zit volgens Van Ruler namelijk ook in het ambtelijk gezag altijd een moment van ‘wederzijdse toestemming’, zoals Rousseau het verwoordt. Of, zoals Van Ruler het zelf zegt: in de kerk is gezag altijd het gezag *van de liefde*. Dat gezag dwingt de mens niet tegen wil en dank, maar wint hem in. Wat betreft zijn visie op de concrete uitoefening van het gezag zien we dat Van Ruler dichterbij de ‘moderne’ opvatting van gezag zit dan gedacht.

‘En zó wil Hij het. Dat is zijn manier. Zo werkt Hij. Zo woont Hij bij ons en in ons. Hij komt niet met bruto geweld en domme overmacht óver ons, maar Hij verkeert vóór alles converserend bij ons. Hij praat met ons, net zolang tot wij geheel bij elkaar zijn. Het gaat om een innerlijk ja zeggen op wat Hij zegt. Een innerlijk ja zeggen, omdat men als mens inhoudelijk de waarheid in haar evidentie inziet met het hart. Men gaat in zijn ge-weten, in zijn con-scientie mee oordelen met God.’¹⁷⁶

4.2 Tegenstem: Berkhof

Als we de ambtsvisie van Van Ruler en Berkhof vergelijken kunnen we concluderen dat de laatste dichterbij het moderne denken over gezag komt. Bij Berkhof is het gezag van de ambtsdrager eerder een charisma dat aan hem als gelovige wordt gegeven en door de gemeente wordt (h)erkend, dan dat het gezag direct teruggaat op de roeping door God als het institutionele aspect van het ambt, zoals bij Van Ruler. Waar Van Ruler ten eerste bestrijdt dat er ook maar iets is in de ambtsdrager dat God beweegt tot het roepen tot het ambt – het is immers alleen Zijn verkiezend welbehagen – geeft Berkhof dus meer ruimte aan de persoon van de ambtsdrager. Ook stelt hij dat de opkomst van de kerkelijke ambten een min of meer secundaire ontwikkeling was, namelijk als reactie op de daling van het charismatische niveau.¹⁷⁷ Daarin klinkt door dat bij Berkhof het primaat ligt in het charismatische en geestelijke, terwijl Van Ruler juist het kerkelijke en institutionele aspect sterk benadrukt. In het vorige hoofdstuk werd duidelijk dat juist het institutionele gezag het zwaar te verduren heeft in onze hedendaagse maatschappij, waardoor we kunnen concluderen dat Berkhof meer aansluiting heeft bij het moderne denken over gezag.

Overigens moet wat mij betreft worden vastgesteld dat Van Ruler en Berkhof in hun ambtsvisie ondanks hun verschillen minder ver uit elkaar liggen dan in het verleden wel is betoogd.¹⁷⁸ Bij beide theologen komen we deels dezelfde noties tegen, zoals het aspect van de representatie van Christus in het ambt. Dit is niet verwonderlijk aangezien beiden in dezelfde gereformeerde traditie staan. Een verschil is dat bij Berkhof de dingen veel minder vast liggen: de variatie in het nieuwtestamentisch spreken over het ambt ziet hij als een aanmoediging om in elke tijd op nieuwe manieren om te gaan met de vragen van ambt en gezag. Ook ziet hij een minder directe relatie tussen de apostel en de kerkelijke ambtsdrager. Op basis van deze punten kunnen we concluderen dat er bij Berkhof meer ruimte is om mee te gaan in maatschappelijke ontwikkelingen ten aanzien van gezag, dan bij Van Ruler. Overigens zien we dat er vandaag evenals door Berkhof op een open manier wordt nagedacht over het ambt in de hedendaagse samenleving. Dat blijkt onder meer uit wat dr. Arjan Plaisier, voormalig scriba van de Protestantse Kerk in Nederland, schrijft in een brief over het ambt die hij schreef aan pioniers binnen de PKN:

¹⁷⁶ Van Ruler, ‘Het gezag in de kerk’, 83.

¹⁷⁷ Dit denken herkennen we ook bij P. van den Heuvel: ‘De gemeente is de charismatische gemeenschap, de Geest is aan haar niet minder geschonken dan aan de ambten. Pas daarna komen de ambtsdragers in beeld. Deze volgorde geeft een gezond tegenwicht tegen elke neiging tot ambtshoogheid waarbij men ambtsdragers beschouwt als mensen die de gemeente onder de duim moeten houden.’ P. van den Heuvel, ‘Waar staat het ambt?’, *Kontekstueel – tijdschrift voor gereformeerd belijden* nú, jaargang 26, nummer 5 (mei 2012), 19.

¹⁷⁸ Vgl. Jonker, ‘Het ambt’, en W. Balke, ‘Wat is er aan de hand met de hervormde bezinning op het ambt? Kanttekeningen bij het studierapport over het ambt, aangeboden door de generale synode van de Nederlandse Hervormde Kerk’.

‘We hebben nu drie ambten: predikant, ouderling en diaken. Voor deze drie is veel te zeggen. Het verkondigende, het pastorale en het diaconale zijn ermee verankerd. Je kunt echter niet beweren dat dit drietal rechtstreeks uit de Bijbel af te leiden valt. De inrichting van het ambt is flexibel en staat open voor nieuwe ontwikkelingen.’¹⁷⁹

Hiermee gaat Plaisier in het spoor van Berkhof, waarbij hij mijns inziens een goed evenwicht bewaart: enerzijds is er in de Schrift geen afgesloten systeem te vinden dat men zou kunnen toepassen op de inrichting van ‘de kerk van alle tijden en alle plaatsen’ – daarin ligt het gelijk van Berkhof. Daarom is er principieel de ruimte om ons te bezinnen op de vormgeving en invulling van het ambt in onze maatschappij. Tegelijk is duidelijk dat in het Nieuwe Testament de drie door Plaisier genoemde aspecten – het verkondigende, het pastorale en het diaconale – steeds terugkomen als kerntaken van het ambt, die het wezen van het ambt bepalen. In elke ambtelijke structuur moeten deze aspecten worden gehonoreerd, om niet het zicht op het specifieke van het ambt te verliezen.

4.3 Ambtelijk gezag anno 2018

De kerntaken die steeds terugkomen, vragen er om ook in de hedendaagse context doordacht te worden. De kerk van 2018 heeft zich daarbij te vergewissen van de crisis waarin zowel het ambt als het gezag terecht zijn gekomen. De gedachte dat de uitoefening van gezag noodzakelijk gepaard gaat met dwang, heeft ook in de christelijke gemeente postgevat. De voorzichtigheid in de kerk ten opzichte van gezag is dan ook groot. Die angst voor dan wel afkeer van gezag is er zowel onder de ‘gezagsdragers’ (ambtsdragers) als de ‘gezagstoekenners’ (gemeenteleden). Als we echter nauwkeuriger kijken zien we dat het vooral het institutionele gezag is dat het zwaar heeft. Buiten de gevestigde kerken wordt aan bepaalde personen (kerkleiders) juist een groot gezag toegekend, maar dan op basis van hun persoonlijke en professionele kwaliteiten.

Echter, ook in de kerk klinkt een pleidooi voor gezag. Zoals in de samenleving steeds meer stemmen opgaan om het taboe van gezag af te halen, zo moet er volgens sommigen ook binnen de christelijke gemeente weer meer ruimte komen voor gezag: ‘Daarom is er alle reden om als kerk, gezin en school hard te werken aan een hernieuwde waardering van gezag.’¹⁸⁰ Volgens sommigen is de gezagscrisis zelfs een directe bedreiging voor de christelijke gemeente.¹⁸¹ Arjan Plaisier schrijft aan de ambtsdragers van de PKN:

‘Omdat de gemeente u heeft gekozen, bent u ook in het midden van de gemeente bevestigd. Zo werd zichtbaar dat aan u dit ambt werd toevertrouwd. Toevertrouwen is mooi. Het is iets actiefs, het geeft ruimte, het is royaal en loyaal. Vertrouwen geven is kostbaar in een tijd van wantrouwen en afrekencultuur. Wij leven in een cultuur waarin je je maar voortdurend moet verantwoorden en je je elke dag moet bewijzen. Gezag staat op voorhand onder verdenking. Die cultuur houdt geen halt bij de deur van de kerk. De christelijke gemeente zal daar weerstand aan moeten bieden. Ze is geroepen een tegencultuur te vormen waar vertrouwen wordt gegeven en waar gemeenteleden ambtsdragers steunen, niet in het minst door voor hen te bidden. Zonder deze steun en dit vertrouwen kunt u uw werk niet doen. Tegelijk is dat vertrouwen een stimulans om uw werk naar eer en geweten te doen. Je hoeft je niet voortdurend te legitimeren, maar je doet wel je best het geschonken vertrouwen niet te beschamen.’¹⁸²

Hoewel Plaisier erkent dat de gezagscrisis ook de kerk niet voorbij gaat, meent hij dat die zich daar niet bij neer hoeft te leggen. Juist in de kerk moeten we het anders doen. Kernwoord daarbij is vertrouwen.

¹⁷⁹ Arjan Plaisier, ‘Brief over het ambt aan de pionier’, te lezen op de website van de Protestantse Kerk: <https://www.protestantsekerk.nl/themas/gemeenteopbouw/het-ambt/brief-pionier>.

¹⁸⁰ M. Klaassen, ‘Gegag is onmisbaar’, *Reformatorisch Dagblad* 21 april 2018. Vgl. N.N., ‘Bisschoppen moeten gegag weer laten gelden’, *Trouw* 3 oktober 2001. E.E. Bouter, C.P. Boele, ‘Kerk en leiderschap’ (Themabrochure 22), bijlage bij *De Waarheidsvriend* 21 september 2017.

¹⁸¹ Ten Brinke, De Muynck, *Volmacht*, 165.

¹⁸² Arjan Plaisier, ‘Brief over het ambt aan de ambtsdrager’, te lezen op de website van de Protestantse Kerk: <https://www.protestantsekerk.nl/themas/gemeenteopbouw/het-ambt/brief-ambtsdrager>.

De ambtsdragers genieten gezag op basis van het vertrouwen dat hen wordt gegeven. Het is interessant om te zien dat Plaisier juist deze notie gebruikt als het gaat om gezag. Daarmee neemt hij een ander uitgangspunt dan Van Ruler. Niet het gezag als het ‘institutaire moment bij uitstek’, op basis van de roeping door Christus, maar gezag als vertrouwen dat de ambtsdrager door de gemeente wordt toegekend. Uiteraard sluiten deze beide aspecten elkaar niet uit, maar het maakt wel verschil in welke van de twee men zijn uitgangspunt neemt.

4.3.1 Labiel evenwicht

Plaisier legt de vinger bij een belangrijk aspect van het ambt: het vertrouwen. Toch wil ik de stelling verdedigen dat kunnen we mijns inziens anno 2018 niet zonder het institutaire karakter van het ambt kunnen. Een overtuiging die mede aan de basis ligt van de hele anti-autoritaire revolte stelt dat het uitoefenen van gezag *als vanzelf* leidt tot onderdrukking en dwang. Men meent dat het van tweeën een is: óf er is sprake van een hiërarchische structuur waarin de gezagsdragers (lees: ‘machthebbers’) het voor het zeggen hebben zonder zich iets gelegen te laten liggen aan de gezagstoekeners (lees: onderdrukten) – óf de dingen worden in samenspraak en met wederzijds goedvinden geregeld, waarbij er geen enkele plaats meer is voor gezag. Van Ruler leert ons echter dat deze tegenstelling niet bestaat. Het institutaire karakter van het ambt hoeft niet in mindering te komen op de consensus die de Geest bewerkt tussen ambt en gemeente: de wederzijdse toestemming. En andersom: dat de gemeente mondig mag zijn en op basis van het Woord de ambten ter verantwoording mag roepen, doet niets af aan het feit dat ze de ambten wel heeft te erkennen omdat God Zelf die heeft ingesteld. Door op deze manier met twee woorden te spreken wil Van Ruler bijeenhouden wat volgens velen niet bijeen te houden valt. Echter, juist in dit labiele evenwicht (een Van Ruleriaanse term) kan naar mijn overtuiging de sleutel liggen voor een goede uitoefening van gezag in de christelijke gemeente anno 2018.

De kern van dit evenwicht ligt in het typisch reformatorische inzicht dat de ambten hun gezag ontleen aan het Woord van God.¹⁸³ ‘Niet de juridisch correcte wijding door de juiste persoon is bepalend voor de apostolische opvolging, maar het uitoefenen van het apostolische ambt, namelijk de bediening van het Woord.’¹⁸⁴ Omdat de leiding van de gemeente op basis van het Woord in het bijzonder aan de ambten is toevertrouwd, moet de gemeente hen erkennen en gezag toekennen. Anderzijds maakt deze afhankelijkheid van het gezag van het Woord dat de ambten nooit naar eigen goedvinden over de gemeente kunnen heersen, laat staan door een weg te wijzen die tegen Gods Woord ingaat. Dan wordt het ambt gedevalueerd.¹⁸⁵ De gemeente heeft het recht en de plicht om de ambten ter verantwoording te roepen op grond van het Woord. De ambtsdrager moet zijn ambt dan ook luisterend bekleden.¹⁸⁶ Hiermee ontstijgt Van Ruler naar mijn waarneming de visie van Rousseau op gezag. Op het eerste gezicht zou men de visie van Van Ruler kunnen scharen onder de titel ‘gezag op basis van wederzijdse toestemming’, zoals dat verwoord werd door Rousseau. Het kardinale verschil is echter het gezag van het Woord van God. Bij Van Ruler zit de wederkerigheid tussen ambt en gemeente niet in overleg en samenspraak, hoewel die aspecten zeker een rol spelen. Maar de wederkerigheid van ambt en gemeente gaat ten diepste terug op het gezamenlijk buigen voor het Woord. Omdat niet alleen de gemeente, maar ook de ambten uiteindelijk moeten buigen voor dat Woord en verantwoording afleggen op basis van dat Woord, dáárom staan de ambten principieel niet boven de gemeente, hoewel ze geroepen zijn de gemeente op grond van het Woord te leiden.

¹⁸³ Idem, 129-130.

¹⁸⁴ Van der Borgh, *Ambt her-dacht*, 172.

¹⁸⁵ Ten Brinke, De Muynck, *Volmacht*, 134. Het kerkelijk ambt is er niet om te heersen, maar om te dienen. Lukas 22:25-26.

¹⁸⁶ Idem, *Volmacht*, 131.

4.4 'Als door U gezonden'?

4.4.1 Geloofwaardig

Dit brengt ons bij de beantwoording van de vraag die ten grondslag ligt aan dit hoofdstuk: *is de zinsnede 'als door U gezonden' uit het klassieke bevestigingsformulier, in het licht van al het voorgaande, nog geloofwaardig en uitlegbaar?* Het woord geloofwaardig is in deze zin niet zomaar gekozen. Het leert ons dat het ambt en zijn gezag ten diepste *geloofszaken* zijn. Om met Van Ruler te spreken: 'Het menselijk verstand doorziet niet het werken Gods door het ambt; het ambt wil *geloofd* worden. Wij zien in een verborgenheid. Maar in hun hart zeggen de leden der gemeente en de ambtsdragers: amen.'¹⁸⁷ Het is Gods wil dat wij innerlijk ja zeggen op deze waarheid van God, dat Hij het ambt heeft ingesteld ter wille van ons heil. Hij wil dat we het met Hem eens worden over de manier waarop Hij Zijn gemeente regeert, namelijk door het gezag van het ambt. Zo verkondigt Hij ons Zijn evangelie en wil Hij dat wij in geloof reageren. Dat is wat Wim Dekker 'geloven op gezag' noemt:

'Wij geloven op gezag van een apostel. Dat is een tegendraads, maar noodzakelijk geluid. Het stuit ons als mondige mensen tegen de borst dat wij niet op eigen gezag kunnen bepalen wat we wel of niet willen geloven, wat ons redelijk lijkt of wat goed voelt. Er zijn beslissende dingen gebeurd.'¹⁸⁸

In lijn met Van Ruler zie ik het ambtelijk gezag teruggaan op het apostolisch gezag. Daarom stelt Dekker terecht dat wij ook vandaag nog geloven op gezag. Men moet daarbij wel steeds blijven aantekenen dat dit gezag van de ambtsdrager, op basis waarvan men gelooft, een *afgeleid* gezag is. Een gezag dat is afgeleid van Gods gezag en dat functioneert op basis van het gezag van het Woord van God.

Het ambtelijk gezag is dus een geloofszaak. Dat kan ook niet anders, omdat het daarin gaat om de representatie van Christus. Hij is aanwezig in en door het ambt: niet als een bewijsbaar feit waar men de vinger op kan leggen, maar als een werkelijkheid die men in geloof erkent en aanvaardt. Alleen wie gelooft dat Christus Zelf de ambten heeft ingesteld om de gemeente te leiden, zal het gezag van de ambtsdragers erkennen. Dit geloof kan bij tijd en wijle een aangevochten geloof zijn, omdat ook de ambtsdragers niet onfeilbaar zijn. Dat maakt het ambtelijk gezag een kwetsbare zaak. Kwetsbaar is gezag echter ten diepste altijd. Er zit immers in gezag altijd een aspect van wederkerigheid: het moet *erkend* worden. Zonder erkenning geen gezag. Die wederkerigheid is geen gevolg van een weerbarstige praktijk maar ligt opgesloten in het wezen van het gezag: in de kerk is het gezag altijd het gezag van de liefde. En 'de liefde, dat is: het gezag, moet steeds van weerskanten komen.'¹⁸⁹ Alleen als dat het geval is, dat wil zeggen wanneer de kerkelijke ambtsdrager wordt erkend 'als door U gezonden', kan het ambtelijk gezag heilzaam functioneren. Dan is voor ambtsdrager en gemeente duidelijk dat niet de ambtsdragers heersen, maar dat 'alles wordt gericht op de gehoorzaamheid aan Christus, het Hoofd van de Kerk'.¹⁹⁰ Alleen op die manier is het ambtelijk gezag geloofwaardig.

4.4.2 Uitlegbaar

Als het ambtelijk gezag ook vandaag nog geloofwáárdig is, is het ook belangrijk dat de betekenis ervan aan anderen kan worden uitgelegd. Om iets uit te kunnen leggen is het echter nodig om zelf te weten waarover men spreekt. En daar ligt juist het probleem, omdat er over het ambt grote onduidelijkheid heerst. Het tanende gezag van het ambt is (deels) een gevolg van het verlies van besef van wat het ambt daadwerkelijk inhoudt.

'De rol van de ambtsdrager is onduidelijk. Je wilt niet zo'n ouderling zijn als die zwartkijkers uit 'Een vlucht regenwulpen' van Maarten 't Hart. Maar je bent als ambtsdrager ook niet alleen een klusjesman van de gemeente. Als er wat te doen valt wil ik me best inzetten, maar daar hoef ik toch geen

¹⁸⁷ Van Ruler, *Dokter, Rapport*, 38. Cursief door mij, MK.

¹⁸⁸ Dekker, *Verbonden*, 173.

¹⁸⁹ Van Ruler, 'Het gezag in de kerk', 81-82.

¹⁹⁰ Kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland, artikel VI-1.

ambtsdrager voor te zijn? Achter deze verlegenheid ligt de bijbels-theologische vraag: wat is eigenlijk het ambt?¹⁹¹

Het is dus boven alles nodig dat ambtsdrager en gemeente (opnieuw) zicht krijgen op de betekenis van het ambt. De vraag naar het ambt gaat vooraf aan de vraag naar het ambtelijk gezag.¹⁹²

‘Wanneer zowel ambtsdrager als niet-ambtsdrager niet goed vanuit de Schriften kan beargumenteren op welke wijze de ambten door God bedoeld zijn en wat de eigenheid is van het ‘bijzondere ambt’ ten opzichte van het ‘ambt aller gelovigen’, zal er van een gezonde gezagsverhouding geen sprake zijn. Omdat velen een zekere verlegenheid ervaren, niet het minst omdat het spreken over ‘gezag’ en ‘waarheid’ haaks staat op een denken in onze samenleving, bestaat de neiging om het thema niet of nauwelijks aan de orde te stellen.’¹⁹³

Er moet dus opnieuw worden onderwezen wat het ambtelijk gezag inhoudt. Ik denk dan vooral aan aspecten als de roeping door en representatie van Christus, die het ambt zijn gezag geven. Ik ben van mening dat de noties die Van Ruler ons heeft aangedragen bij deze bezinning van wezenlijk belang zijn. Het gaat om een fundamentele dubbelheid in het denken over het ambt en zijn gezag:

1. De ambtsdrager weet dat hij niet geroepen is op basis van zijn persoonlijke kwaliteiten of ‘religieuze virtuositeit’; dat besef maakt hem *nederig* en *bescheiden*, en doet hem principieel openstaan voor de mening van anderen.
2. De ambtsdrager weet zich daarentegen geroepen op basis van Gods verkiezend welbehagen; dat maakt hem *moedig* en geeft hem de *durf* zijn gezag aan te wenden om de gemeente te leiden naar het Woord.

Deze dubbelheid is noodzakelijk voor een evenwichtige en bijbelse ambtsvisie, zowel wat betreft de inhoud van het ambtelijk gezag (het eerste deel van mijn hoofdvraag) als wat betreft de wijze van uitoefening (het tweede deel). Laat de ambtsdrager zó zijn ambtelijk gezag uitoefenen: nederig en bescheiden, maar ook moedig en met durf. Alleen op die manier kan hij zijn gezag aanwenden tot opbouw van gemeente en Koninkrijk.

4.5 Conclusies

Aan het eind van dit laatste hoofdstuk kunnen we opnieuw conclusies trekken. In deze conclusies geef ik niet alleen een samenvatting van wat in dit hoofdstuk aan de orde kwam (zoals bij de eerste drie hoofdstukken), maar doe ik tegelijk een aantal aanbevelingen met het oog op de uitoefening van ambtelijk gezag anno 2018.

1. Bij Van Ruler zien we zowel overeenkomsten als verschillen met het hedendaagse denken over het ambtelijk gezag. Hij bekritiseert net als de anti-autoritaire beweging vormen van gezag waarin er sprake is van machtsmisbruik en onderdrukking, maar geeft het institutionaire karakter van het ambt, dat aan de ambtsdrager zijn gezag verleent, niet op (4.1).
2. Hoewel Berkhof en Van Ruler in dezelfde gereformeerde traditie staan zien we bij eerstgenoemde een veel grotere openheid naar nieuwe vormen van ambt en gezag. In deze lijn zien we dat er ook vandaag binnen de Protestantse Kerk wordt gezocht naar manieren om het ambt vorm te geven in de hedendaagse context (4.2).
3. Ook binnen de kerk klinkt de roep om (hernieuwd) gezag. Mijns inziens gaat dat gezag ook vandaag onveranderd terug op het gezag van het Woord. Dit Woord spreekt de mondige mens van vandaag aan, en laat ook nu nog zijn gezag gelden. Tegelijk geeft de afhankelijkheid van

¹⁹¹ P. van den Heuvel, ‘Waar staat het ambt?’, 18.

¹⁹² Susanne Freytag wijst nadrukkelijk op de noodzaak van het ambtelijke aspect van het predikantschap. Susanne Freytag, ‘Ambt en gemeenschap: een bijzondere verhouding’ in: Liuwe H. Westra e.a. (red.), *Preektijgers, pastores, pioniers. Predikantschap in de 21ste eeuw*, 85-93.

¹⁹³ Ten Brinke, De Muyndck, *Volmacht*, 130.

het Woord een waarborg tegen een tirannie van het ambt. Ambtsdrager en gemeente zijn samen onderworpen aan en afhankelijk van het Woord (4.3).

4. Het ambtelijk gezag is een geloofszaak. Het wordt ons niet opgelegd; God wil dat we er in het geloof 'amen' op zeggen. Het is nodig dat de ambtsdrager zich bewust is van wat zijn ambt inhoudt, zodat hij zijn gezag op een heilzame manier kan uitoefenen: nederig en bescheiden omdat hij in geen geval meer is dan de andere gemeenteleden; moedig en met durf omdat hij geroepen is de gemeente te leiden op basis van het Woord. Deze fundamentele dubbelheid houdt het ambtelijk gezag in evenwicht (4.4).

LITERATUUR

W. Balke, 'Wat is er aan de hand met de hervormde bezinning op het ambt? Kanttekeningen bij het studierapport over het ambt, aangeboden door de generale synode van de Nederlandse Hervormde Kerk', *Theologia Reformata* 23 (1970), 248-272.

M. Barnard, P.M.J. Hoogstrate, J.H. Uytenboogaardt, *Liturgische formulieren uit de gereformeerde traditie. Een hertaling*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2005.

A. van de Beek, *Lichaam en Geest van Christus. De theologie van de kerk en de Heilige Geest*, Zoetermeer: Meinema, 2012.

Horst Beintker, 'Autorität' in: Michael Wolter, Michael Schröter (red.), *Theologische Realenzyklopädie* (band 5), Berlijn: De Gruyter, 1980, 17-51.

H. Berkhof, *Wat is er aan de hand met het ambt? Studierapport over het ambt, aangeboden door de Generale Synode van de Nederlandse Hervormde Kerk, krachtens besluit van haar vergadering van 18 februari 1969*, 's Gravenhage: Boekencentrum, 1970.

H. Berkhof, *Christelijk geloof*, Kampen: Kok, 2013¹⁰.

E.E. Bouter, C.P. Boele, 'Kerk en leiderschap' (Themabrochure 22), bijlage bij *De Waarheidsvriend* 106, 21 september 2017.

E.A.J.G. van der Borcht, *Het ambt her-dacht. De gereformeerde ambtstheologie in het licht van het rapport Baptism, Eucharist and Ministry (Lima, 1982) van de Theologische Commissie Faith and Order van de Wereldraad van kerken*, Zoetermeer: Meinema, 2000.

G. van den Brink, C. van der Kooi, *Christelijke dogmatiek. Een inleiding*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2012.

J.J. ten Brinke, A. de Muynck, *Verleende volmacht. Nieuwe gehoorzaamheid in gezin, school, kerk en samenleving*, Heerenveen: Royal Jongbloed, 2014.

Christien Brinkgreve, *Het verlangen naar gezag. Over vrijheid, gelijkheid en verlies van houvast*, Amsterdam: Atlas Contact, 2012.

A.J. Bronkhorst, *Schrift en kerkorde. Een bijdrage tot het onderzoek naar de mogelijkheid van een 'schriftuurlijke kerkorde'*, Den Haag: Zuid-Hollandsche Boek- en Handelsdrukkerij, 1947.

Gerard Dekker, 'De veranderende cultuur als uitdaging aan de kerken' in: P.J. Vergunst (red.), *De kerk op adem. Hervormd-gereformeerden in een driestromenland*, Heerenveen: Groen, 2001, 16-32.

Gerard Dekker, *Dat Koninkrijk, verwachten we dat nog? Over de ontwikkeling van de samenleving en de houding van het christendom daartegenover*, Zoetermeer: Meinema, 2013.

Wim Dekker, *Marginaal en missionair. Kleine theologie voor een krimpende kerk*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2011.

Wim Dekker, *Verbonden en vervreemd. Over de God van Paulus op de Areopagus*, Utrecht: Boekencentrum, 2018.

Nynke Dijkstra-Algra, Sake Stoppels, *Back to basics. Zeven cruciale vragen rond missionair kerk-zijn*, Utrecht: Boekencentrum, 2017.

Susanne Freytag, 'Ambt en gemeenschap: een bijzondere verhouding' in: Liuwe H. Westra e.a. (red.), *Preekijgers, pastores, pioniers. Predikantschap in de 21ste eeuw*, Utrecht: Boekencentrum, 2018, 85-93.

J. van Genderen, W.H. Velema, *Beknpte gereformeerde dogmatiek*, Utrecht: Kok, 2013⁴.

C. Graafland, *Gedachten over het ambt*, Zoetermeer: Boekencentrum, 1999.

Gerben Heitink, *De biografie van de dominee*, Baarn: Ten Have, 2001.

A.N. Hendriks, *Kerk en ambt in de theologie van A.A. van Ruler*, Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 1977.

P. van den Heuvel, 'Waar staat het ambt?', *Kontekstueel – tijdschrift voor gereformeerd belijden nù*, jaargang 26, nummer 5 (mei 2012), 18-21.

Thijs Jansen, Gabriël van den Brink, René Kneyber (red.), *Gezagsdragers. De publieke zaak op zoek naar haar verdedigers*, Amsterdam: Boom, 2012.

H. Jonker, 'Het ambt in de synode', *Theologia Reformata* XI (1968), 129-146.

Meindert van der Kaaij, 'Nederland heeft veel moeite met aanvaarden van gezag', *Trouw* 21 juni 2012.

M. Klaassen, 'Gezag is onmisbaar', *Reformatisch Dagblad* 21 april 2018.

Justin Kroesen, Yme Kuiper, Pieter Nanninga (red.), *Religie en cultuur in hedendaags Nederland. Observaties en interpretaties*, Assen: Van Gorcum, 2010.

G. van Meijeren, 'Functioneel denken', *Kontekstueel – tijdschrift voor gereformeerd belijden nù*, jaargang 26, nummer 5 (mei 2012), 26-28.

N.N., 'Bisschoppen moeten gezag weer laten gelden', *Trouw* 3 oktober 2001.

Arjan Plaisier, 'Brief over het ambt aan de pionier', te lezen op de website van de Protestantse Kerk: <https://www.protestantsekerk.nl/themas/gemeenteopbouw/het-ambt/brief-pionier> (geraadpleegd op 11-6-2018).

Arjan Plaisier, 'Brief over het ambt aan de ambtsdrager', te lezen op de website van de Protestantse Kerk: <https://www.protestantsekerk.nl/themas/gemeenteopbouw/het-ambt/brief-ambtsdrager> (geraadpleegd op 11-6-2018).

Arjan Plaisier, 'Brief over het ambt aan de predikant', te lezen op de website van de Protestantse Kerk: <https://www.protestantsekerk.nl/themas/gemeenteopbouw/het-ambt/brief-predikant> (geraadpleegd op 11-6-2018).

A.J. Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk – vanaf 1795*, Utrecht: Kok, 2004⁷.

Jurriën Rood, *Wat is er mis met gezag?*, Rotterdam: Lemniscaat, 2013.

A.A. van Ruler, *Bijzonder en algemeen ambt*, Nijkerk: Callenbach, 1952.

A.A. van Ruler, 'Het gezag van het ambt' in: A.A. van Ruler, *Blij zijn als kinderen. Een boek voor volwassenen*, Kampen: Kok, 1972, pp. 187-190. Eerder verschenen in *Woord en dienst* 9, november 1958.

A.A. van Ruler, 'De kerk in een zich mondig noemende wereld', in: A.A. van Ruler, *Theologisch werk II*, Nijkerk: Callenbach, 1973, pp. 101-130. Eerder verschenen in *Wapenveld* 19, 2, februari/maart 1969.

A.A. van Ruler, 'Is er een ambt van de gelovigen?' in: A.A. van Ruler, *Theologisch werk II*, Nijkerk: Callenbach, 1973, pp. 131-151. Verschenen in *Gereformeerd Theologisch Tijdschrift* 67, augustus 1967.

A.A. van Ruler, 'Christocratisch ambtsgezag als kerkscheidende factor' in: A.A. van Ruler, *Theologisch werk II*, Nijkerk: Callenbach, 1973, pp. 160-184. Niet eerder gepubliceerd.

A.A. van Ruler, 'Het gezag van het ambt' in: A.A. van Ruler, *Theologisch werk III*, Nijkerk: Callenbach, 1973, pp. 9-29. Eerder verschenen in *Kerk en theologie* 6, januari 1955.

A.A. van Ruler, 'Het gezag in de kerk', in: A.A. van Ruler, *Theologisch werk V*, Nijkerk: Callenbach, 1973, pp. 78-84. Eerder verschenen in *Wending* 9, juni 1953.

A.A. van Ruler, 'Schriftgezag en kerk', in: A.A. van Ruler, *Theologisch werk V*, Nijkerk: Callenbach, 1973, pp. 107-123. Eerder verschenen in G.C. Berkouwer, A.A. van Ruler, W.C. van Unnik, *De bijbel in het geding*, Nijkerk: Callenbach, 1968.

A.A. van Ruler, T. Dokter, *Rapport "Het kerkelijk ambt" van de commissie Van Ruler-Dokter*, 1974.

H.J. Selderhuis (red.), *Handboek Nederlandse kerkgeschiedenis*, Utrecht: Kok, 2006.

Erik Willemsen, 'Wij zijn wat zuidelijker...', *Wapenveld. Over geloof en cultuur* 57, nr. 6 (december 2007), 27-31. Zie <https://wapenveldonline.nl/artikel/800/wij-zijn-wat-zuidelijker/> (gelezen op 17-5-2018).